

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДУ ДО ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

©2025 ХАУСТОВА В. Є., ТРУШКІНА Н. В.

УДК 311.4:323.2:327.7:330.4:339.7:342.5:342.7:355

JEL Classification: H56

Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В.

Теоретико-методичне обґрунтування підходу до оцінювання національної безпеки України у повоєнний період

Постійні зміни у міжнародному безпековому середовищі вимагають швидкого й адекватного реагування та формування належної системи оцінювання національної безпеки України з урахуванням впливу різноманітних екзогенних та ендогенних загроз і воєнних ризиків. З огляду на це, метою цієї статті є теоретико-методичне обґрунтування підходу до оцінювання національної безпеки України у повоєнний період. У результаті дослідження встановлено, що більшість дослідників і фахівців намагаються оцінити рівень національної безпеки України за допомогою індексів, що розраховуються провідними міжнародними організаціями та рейтинговими агентствами. Зазначені індекси приваблюють тим, що вони мають комплексний характер і враховують різні аспекти національної безпеки: політичні, економічні, соціальні, екологічні, демографічні, інформаційні тощо. Однак за допомогою цих індексів не можна виконати повний і точний аналіз рівня національної безпеки й оцінити ефективність системи її забезпечення з методологічних позицій. Тобто світові індекси та рейтинги не дають змоги отримати адекватні оцінки небезпечного стану країни, розробити відповідні механізми забезпечення національної безпеки з урахуванням безпосереднього впливу на критичні параметри системи, запобігаючи при цьому виникненню нових загроз. Тому вважається доцільним застосовувати інтегральний підхід, який має базуватися на застосуванні системи рейтингових оцінок і розрахунку інтегрального показника з використанням переліку показників, які умовно систематизовано у такі групи: 1) характеризують рівень воєнної безпеки та обороноздатності країни; 2) відображають стан розвитку суспільства й упорядкованості суспільних відносин (правопорядку), стабільність і ефективність державної політики у сфері національної безпеки; 3) характеризують рівень економічної та фінансової безпеки; 4) відображають соціально-демографічні характеристики країни; 5) характеризують рівень екологічної безпеки. Запропонований методичний підхід дозволить підійти до вирішення проблем забезпечення національної безпеки на основі єдиних методологічних позицій, незважаючи на різне змістовне наповнення окремих аспектів визначення граничних значень індикаторів оцінки. Крім того, цей інтегральний підхід, який ґрунтується на теоріях систем і національної безпеки, розрахунках із використанням економіко-статистичних методів, дасть змогу встановити загальні закономірності виникнення реальних і потенційних загроз, розробити методи прогнозування для обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення національної безпеки у повоєнний період.

Ключові слова: національна безпека, складові національної безпеки, метод, інструментарій, методичний підхід, методика, методичне забезпечення, рейтингове оцінювання, інтегральний підхід, комплексна оцінка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-1-107-134>

Рис.: 7. **Табл.:** 30. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 81.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Трушкіна Наталія Валеріївна – кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник сектора промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: trushkina@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/894686>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210808778>

UDC 311.4:323.2:327.7:330.4:339.7:342.5:342.7:355

JEL Classification: H56

Khaustova V. Ye., Trushkina N. V. A Theoretical and Methodological Substantiation of the Approach to Assessing Ukraine's National Security in the Post-War Period

Constant changes in the international security environment require quick and adequate responses and the formation of an appropriate system for assessing Ukraine's national security, taking into account the influence of various exogenous and endogenous threats and military risks. In this regard, the aim of this article is the theoretical and methodological substantiation of the approach to assessing Ukraine's national security in the post-war period. As a result of the research, it

is determined that most researchers and specialists attempt to assess the level of Ukraine's national security using indices calculated by leading international organizations and rating agencies. These indices are attractive because they are comprehensive and take into account various aspects of national security: political, economic, social, environmental, demographic, informational, etc. However, these indices cannot provide a complete and accurate analysis of the level of national security and assess the efficiency of its provision system from methodological positions. That is, global indices and ratings do not allow for adequate assessments of the dangerous state of a country, nor do they facilitate the development of appropriate mechanisms to ensure national security, taking into account the direct impact on critical system parameters while preventing the emergence of new threats. Therefore, it is considered advisable to apply an integral approach, which should be based on the use of a system of rating assessments and the calculation of an integral indicator using a list of indicators that are conditionally systematized into the following groups: 1) characterizing the level of military security and defense capability of the country; 2) reflecting the state of societal development and the orderliness of social relations (law and order), the stability and effectiveness of State policy in the field of national security; 3) characterizing the level of economic and financial security; 4) reflecting the socio-demographic characteristics of the country; 5) characterizing the level of environmental security. The proposed methodological approach will allow for addressing the issues of national security provision based on unified methodological positions, despite the different substantive content of individual aspects of determining the threshold values of assessment indicators. Moreover, this integral approach, which is based on systems and national security theories, and also calculations using econometric methods, will enable the establishment of general regularities of occurrence of real and potential threats, and the development of forecasting methods to substantiate strategic directions for ensuring national security in the post-war period.

Keywords: national security, components of national security, method, instruments, methodological approach, methodology, methodological support, rating evaluation, integral approach, comprehensive assessment.

Fig.: 7. **Tabl.:** 30. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 81.

Khaustova Viktoriia Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director of the Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Trushkina Nataliia V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research, Senior Research Fellow of the Sector of Industrial Policy and Innovative Development of the Department of Industrial Policy and Energy Security, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: trushkina@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/894686>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210808778>

Вступ. Геополітична ситуація та міжнародний порядок у світі стрімко змінюються, стають вкрай складними і непередбачуваними. Виклики національній безпеці у системі європейської та глобальної безпеки мають стратегічний характер і вимагають швидкого реагування та прийняття оперативних рішень на всіх рівнях управління. Тому оцінка сучасного стану національної безпеки і викликів, що виникають при її забезпеченні в усіх сферах, в обороноздатності тощо, має велике значення для будь-якої країни світу. Україна не є винятком, а навпаки, в умовах військової агресії росії проти України ця проблема набула особливої актуальності для країни.

Різноманітні аспекти забезпечення національної безпеки країни та її складових, обґрунтування методичних підходів до оцінювання національної безпеки входять до кола наукових інтересів багатьох провідних зарубіжних учених (A. Ávila-Zúñiga-nordfeld et al. [1], Yu-W. Luo et al. [2], M. Mennen and M. Van Tuyl [3], M. Seeba et al. [4], B. Sun [5]) та українських науковців (А. Качинський [6], Є. Кобко [7], Г. Козаченко та ін. [8], О. Корченко та ін. [9], К. Орехова та І. Кучерявенко [10], Р. Примуш [11], О. Резнікова [12], Г. Харламова [13], М. Шевченко та ін. [14], І. Ярова [15]).

Водночас, віддаючи належне науковим напрацюванням учених у дослідженні обраної проблематики, потрібно зазначити, що методологічні аспекти оцінювання націо-

нальної безпеки України потребують подальших розробок. І особливо вирішення цієї проблеми актуалізується унаслідок необхідності врахування впливу різноманітних новітніх екзогенних та ендогенних загроз і воєнних ризиків.

Таким чином, означена проблема зумовила **мету цієї статті**, яка полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні підходу до оцінювання національної безпеки України у повоєнному періоді.

Викладення основних результатів дослідження. На сучасному етапі особливого значення набуває моніторинг ефективності реалізації державної політики України, заснований на показниках (індикаторах) стану національної безпеки. Це аналітична процедура, що здійснюється з метою визначення відхилень діяльності системи забезпечення національної безпеки від задекларованого державою стратегічного курсу.

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що переважна більшість дослідників і фахівців намагаються оцінити рівень національної безпеки України за допомогою індексів, що розраховуються провідними міжнародними організаціями та рейтинговими агентствами (*табл. 1*).

Глобальний індекс миру показує, що Україна вважається небезпечною, оскільки значення індексу, починаючи з 2014 року, щороку зростає (*табл. 2*). Це пов'язано з воєнною агресією росії проти України, унаслідок чого зросли

Таблиця 1

Позиції України у глобальних рейтингах, які прямо або опосередковано відображають стан національної безпеки

Назва рейтингу	Рік	Місце України / загальна кількість країн
Глобальний індекс миру (Global Peace Index)	2024	159/163
Економічні втрати (збитки) від насильства (Economic Cost of Violence Containment)	2023	1/163
Рівень військових витрат (Global Military Expenditure)	2024	11/167
Індекс нестійкості країни (Fragile State Index)	2023	18/179
Зведений індекс національного потенціалу (Composite Index of National Capability)	2011	18/193
Індекс сили або потужності армії (Power Index)	2024	18/145
Глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index)	2023	54/89
Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)	2024	105/180
Індекс верховенства права (Rule of Law Index)	2023	89/142
Індекс демократії (Democracy Index)	2024	92/167
Індекс процвітання (The Legatum Prosperity Index)	2023	74/167
Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index)	2020	54/113
Глобальний індекс голоду (Global Hunger Index)	2023	44/125
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	2024	150/165
Індекс свободи людини (Human Freedom Index)	2024	122/165
Кількість ув'язнених на 100 тис. осіб (World Prison Population)	2024	123/220
Рівень самогубств (рівень смертності від самогубств на 100 тис. населення, Suicide in the World)	2021	20/184
Індекс свободи преси (World Press Freedom Index)	2024	61/180
Індекс глобалізації (KOF Globalisation Index)	2018	44/203
Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)	2019	85/141
Індекс людського розвитку (Human Development Index)	2024	100/193
Індекс соціального прогресу (Social Progress Index)	2024	63/170
Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index)	2023	55/132
Індекс освіти (Education Index)	2024	64/193
Рівень витрат на освіту (Global Education Expenditure)	2024	34/203
Індекс сталого розвитку (The SDG Index)	2022	37/163
Глобальний індекс безпеки здоров'я (Global Health Security Index)	2019	94/195

Джерело: складено авторами на основі аналізу й узагальнення різноманітних глобальних рейтингів [16–41]

кількість загиблих і поранених під час збройного конфлікту, кількість біженців і переміщених осіб, рівень насильницьких злочинів тощо.

За розрахунками фахівців Інституту економіки і миру (Institute for Economics & Peace) [16; 42; 43; 44], глобальні економічні втрати від насильства складали у 2023 р. 19,1 трлн дол., або 13,5 % світового ВВП (у 2010 р. – 8,1 трлн дол., у 2012 р. – 9 трлн, у 2013 р. – 9,5 трлн, у 2014 р. – 14,3 трлн, у 2015 р. – 13,6 трлн дол., у 2021 р. – 16,5 трлн дол., у 2022 р. – 17,5 трлн дол. або 12,9%). Отже, глобальні економічні втрати від насильства збільшилися у 2023 р. порівняно з 2010 р. у 2,4 рази.

За експертними оцінками [42; 45], до структури економічних втрат від насильства у 2015 р. включено втрати від конфліктів (742 млрд дол., або 5,1 % загальної суми еко-

номічних втрат від насильства), від злочинності (2,5 трлн, або 18,4 %), витрати на внутрішню безпеку (4,2 трлн, або 30,9 %), військові витрати (6,2 трлн дол., або 45,6 %).

Згідно з підрахунками Інституту економіки і миру [42], якщо всі країни світу скоротили свої військові витрати приблизно на 50 %, кошти, що вивільнилися, могли б погасити сукупну заборгованість країн, які розвиваються (4,5 трлн дол.), і фінансувати додаткову кількість глобальних програм, необхідних для досягнення Цілей сталого розвитку (60 млрд дол.).

При цьому війна в Україні має суттєвий руйнівний економічний вплив. Так, за розрахунками Інституту економіки та миру [16; 42; 43; 44], загальні економічні втрати від насильства в Україні зросли у 2023 р. порівняно з 2014 р. у 37,7 рази, а на душу населення – у 47,2 рази. За цей пе-

Таблиця 2

Динаміка значення глобального індексу миру або спокою в Україні

Роки	Місце України	Значення індексу
2007	80/121	2,150
2010	97/149	2,115
2011	69/153	1,995
2012	71/158	1,953
2013	111/162	2,238
2014	141/162	2,546
2015	150/162	2,845
2018	152/163	3,113
2019	150/163	2,950
2020	148/163	2,927
2021	143/163	2,660
2022	153/163	2,971
2023	157/163	3,043
2024	159/163	3,280

Джерело: складено за даними Institute for Economics & Peace [16]

ріод частка економічних збитків унаслідок війни в Україні збільшилася з 3,4 до 68,5 % до ВВП або на 65,1 відсоткових пункти (табл. 3).

Значення Індексу неідеальності свідчить про небезпечний рівень ризиків для України. Це обумовлено, у першу чергу, високим рівнем загроз безпеці, економічного спаду, зовнішнього втручання, а також зростанням міграційного потоку через збільшення кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб (табл. 4). Для оцінювання загального стану національної безпеки України використовуються світові індикатори ефективності державного управління (Worldwide Governance Indicators) [46], які запропоновано та розраховано Світовим банком (табл. 5).

Слід зазначити, що індекс верховенства права є кількісним інструментом, який дозволяє оцінити рівень дотримання принципів верховенства права в Україні [23]. Цей індекс складається з таких факторів: обмеження повноважень інститутів влади (Constraints on Government Powers); відсутність корупції (Absence of Corruption); відкритість уряду (Open Government); фундаментальні права (Fundamental Rights); порядок та безпека (Order and Security); правозастосування (Regulatory Enforcement); цивільне правосуддя (Civil Justice); кримінальне правосуддя (Criminal Justice); неформальна справедливість (Informal Justice). На рис. 1 зображено значення індексу верховенства права в Україні та її місце у рейтингу країн світу.

Таблиця 3

Позиції України у рейтингу країн світу за економічними втратами від насильства

Роки	Місце України / загальна кількість країн	Загальні економічні втрати від насильства, млрд дол.	Економічні втрати на душу населення, дол.	Частка економічних втрат, % до ВВП
2014	117/162	12,2	265,0	3,4
2021	12/163	167,6	4059,0	20,0
2022	1/163	543,4	13687,0	63,0
2023	1/163	459,9	12515,7	68,5

Джерело: складено за даними Institute for Economics & Peace [16; 42; 43; 44]

Як свідчить аналіз динаміки значення індексу демократії, в Україні панує перехідний режим. Це пов'язано з тим, що значення цього індексу варіюється у межах від 5 до 5,9 бала (табл. 6).

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) базується на даних з різних джерел, які описують, як представники бізнесу та експерти з України сприймають рівень корупції у державному секторі.

За даними Transparency International Ukraine [47; 48], позиції України у рейтингу країн світу за індексом сприйняття корупції у 2023 р. покращилися, оскільки значення цього показника підвищилося на 3 пункти. Однак у 2024 р. Україна знову втратила позиції в антикорупційній боротьбі (рис. 2). Тому орієнтації суто на програмне виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань недостатньо, а реалізація розпочатих реформ, спрямованих на євроінтеграцію, відбувається недостатньо якісно [48].

У табл. 7 наведено значення індикаторів, які входять до Індексу процвітання України (The Legatum Prosperity

Index). Експерти аналітичного центру "Legatum Institute" пропонують цей індекс розглядати як інструмент для трансформації, який пропонує унікальне розуміння того, як формується та розвивається добробут у країні. На його основі урядам країн світу доцільно визначати плани свого зростання та розвитку [25].

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) базується на 10 індексах: свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, державні витрати, грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових відносин (табл. 8).

Як видно з табл. 8, індекс економічної свободи в Україні становив у 2020 р. 54,9. Це означає, що Україна відноситься до держав з невільною економікою, оскільки значення індексу значно нижче 100. А у деякі періоди (наприклад, з 2000 р. по 2002 р. і з 2009 р. по 2017 р.) Україна відносилась до групи деспотичних країн, у яких індекс економічної свободи знаходиться у межах 0–49,9.

Таблиця 4

Індекс неієздатності України (рівень «крихкості» держави)

Роки	Індикатори											
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
2010	69,5	3,8	6,9	6,3	6,2	6,6	7,2	4,0	5,3	5,6	3,1	6,6
2012	67,2	4,3	6,2	5,7	5,6	6,0	7,7	3,9	5,4	5,0	2,9	6,5
2014	67,2	4,7	6,4	5,5	5,0	5,4	8,0	3,9	6,1	4,5	3,4	6,3
2015	76,3	7,9	7,0	6,5	4,7	5,5	8,5	3,8	6,4	4,5	4,4	9,1
2016	75,5	7,8	6,9	7,0	4,4	5,4	8,4	3,9	6,2	4,4	4,3	8,8
2017	74,0	7,6	6,7	6,8	4,2	5,2	8,2	3,7	6,2	4,2	4,6	8,6
2018	72,6	7,4	6,4	6,6	3,9	4,9	7,9	3,9	6,5	3,9	4,9	8,3
2019	71,0	7,1	6,1	6,5	3,6	5,2	7,6	3,8	6,6	3,6	4,7	8,4
2020	69,0	7,0	5,8	6,2	3,3	5,5	7,1	4,0	6,3	3,3	4,4	8,1
2021	69,8	6,7	5,7	6,8	3,2	5,8	6,8	4,5	6,0	4,3	4,2	7,8
2022	68,6	6,4	5,8	6,5	2,9	5,9	6,5	4,3	5,8	4,8	4,2	7,5
2023	95,9	10,0	6,8	8,5	4,9	8,9	6,4	7,3	-	7,3	10,0	9,7

Примітки: (1) Індекс «крихкості» держави (Fragile state index); (2) Індекс загроз безпеці (Security threats index); (3) Індекс розбіжностей у суспільстві (Group grievance index); (4) Індекс економічного спаду (Economic decline index); (5) Нерівномірність економічного розвитку (Uneven economic development); (6) Втеча людей і відтік мізків (Human flight and brain drain); (7) Індекс легітимності держави (State legitimacy index); (8) Індекс державних послуг (Public services index); (9) Індекс прав людини та верховенства права (Human rights and rule of law index); (10) Індекс демографічного тиску (Demographic pressures index); (11) Індекс біженців і переміщених осіб (Refugees and displaced persons index); (12) Індекс зовнішніх втручань (External interventions index).

Джерело: складено авторами за даними Fund for Peace [17]

Таблиця 5

Значення світових індикаторів державного управління в Україні

Індикатори	Роки									
	2010	2012	2014	2015	2017	2019	2020	2021	2022	2023
Представництво та звітність	45,0	40,4	43,4	43,8	47,3	46,9	51,7	49,8	45,9	42,7
Політична стабільність та відсутність насильства	45,5	41,7	5,7	5,2	6,7	8,9	12,3	12,7	6,1	10,9
Ефективність урядування	23,9	32,7	39,9	33,3	33,3	38,6	37,6	35,2	33,0	37,7
Якість регулювання	35,4	31,3	31,2	30,0	40,5	44,8	42,4	42,4	40,6	43,4
Верховенство права	23,7	24,4	20,7	20,0	23,3	24,8	24,8	25,7	18,9	19,8
Контроль корупції	16,2	12,3	14,4	13,8	21,4	24,8	22,9	24,3	29,3	25,9

Джерело: складено авторами за даними [46]

Як свідчить аналіз, у рейтингу країн світу за індексом людського розвитку позиції України знизилися за 2015–2024 рр. на 19 пунктів або з 81 до 100 місця (рис. 3).

Для оцінювання рівня продовольчої безпеки України застосовують індекс, який розроблено Economist Intelligence Unit за підтримки сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience [26]. Цей індекс складається з чотирьох компонентів: економічна та фізична доступність продовольства, якість і безпечність, природні ресурси, стійкість (рис. 4).

Для всебічного вимірювання та відстеження голоду на національному рівні використовується Глобальний індекс голоду [27], який розраховується на основі поєднання

чотирьох індикаторів: недоїдання; відставання у зростанні дітей; дитяче виснаження; дитяча смертність (рис. 5).

Зазначені вище індекси приваблюють тим, що вони мають комплексний характер і враховують різні аспекти національної безпеки: політичні, економічні, соціальні, екологічні, демографічні, інформаційні тощо. Однак, на думку А. Качинського [6], ці індекси не можуть бути використаними для оцінювання стану національної безпеки, оскільки вони не враховують:

- основні закономірності виникнення загроз у системах різного функціонального призначення;
- структурні зв'язки між окремими особами, суспільством, державою;

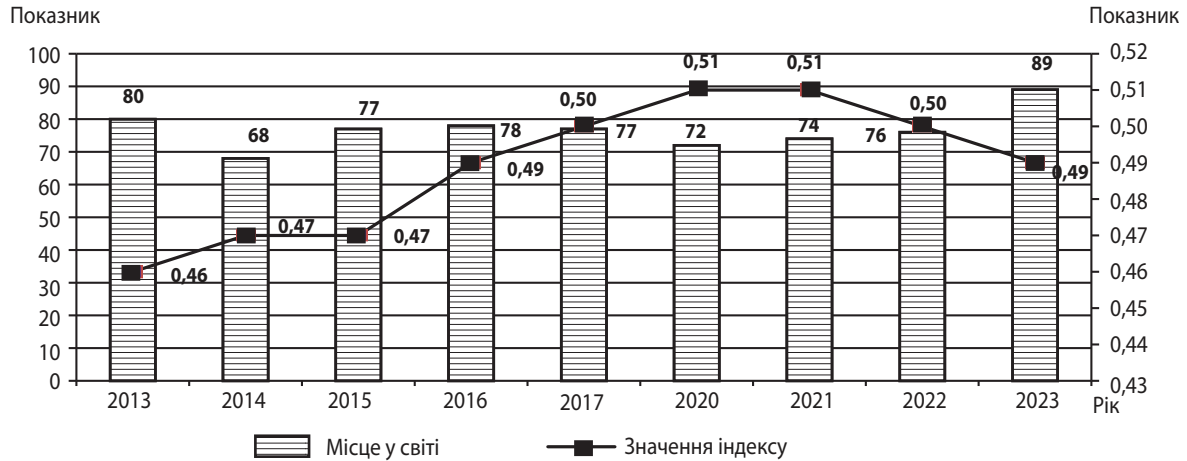

Рис. 1. Позиції України у рейтингу країн світу за індексом верховенства права

Джерело: побудовано авторами на основі [23]

Таблиця 6

Позиції України у рейтингу країн світу за індексом демократії

Роки	Місце у рейтингу / Загальна кількість країн світу	Значення індексу	Категорія
2007	67/167	6,30	Неповноцінна демократія
2011	79/167	5,94	Перехідний режим
2014	92/167	5,42	Перехідний режим
2020	79/167	5,81	Перехідний режим
2023	91/167	5,06	Перехідний режим
2024	92/167	5,17	Перехідний режим

Джерело: складено авторами за даними [24]

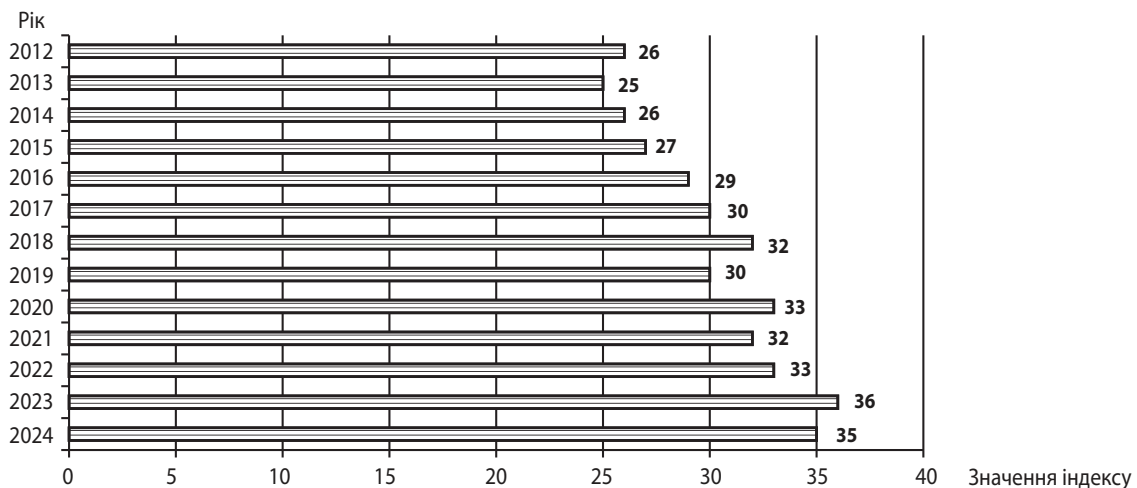

Рис. 2. Значення індексу сприйняття корупції в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [47; 48]

Таблиця 7

Значення індикаторів, які входять до Індексу процвітання України у 2023 р.

Індикатори	Значення
Безпека та захист (Safety and Security)	131
Особиста свобода (Personal Freedom)	68
Державне управління (Governance)	91
Соціальний капітал (Social Capital)	59
Інвестиційне середовище (Investment Environment)	124
Умови підприємства (Enterprise Conditions)	78
Інфраструктура та доступ до ринку (Infrastructure and Market Access)	76
Якість економіки (Economic Quality)	77
Умови проживання (Living Conditions)	74
Здоров'я (Health)	101
Освіта (Education)	40
Природне середовище (Natural Environment)	88

Джерело: складено авторами за даними [25]

Таблиця 8

Значення індексу економічної свободи в Україні

Індекс	Роки							
	2000	2005	2010	2014	2015	2017	2019	2020
Свобода бізнесу	55,0	55,0	38,7	59,8	59,3	62,1	66,1	61,3
Свобода торгівлі	70,0	76,2	82,6	86,2	85,8	85,9	75,0	81,2
Податкова свобода	62,3	83,0	77,9	79,1	78,7	78,6	81,8	81,1
Державні витрати	41,9	78,6	41,1	37,5	28,0	38,2	46,9	47,2
Грошова свобода	63,0	76,2	61,2	78,7	78,6	47,4	58,6	63,0
Свобода інвестицій	50,0	30,0	20,0	20,0	15,0	25,0	35,0	35,0
Фінансова свобода	30,0	50,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Захист прав власності	30,0	30,0	30,0	30,0	20,0	41,4	43,9	47,5
Свобода від корупції	28,0	23,0	25,0	21,9	25,0	29,2	29,6	37,9
Свобода трудових відносин	н.д.	55,8	57,7	49,8	48,2	48,8	46,7	48,3
Індекс економічної свободи	47,8	55,8	46,4	49,3	46,9	48,1	52,3	54,9

Джерело: складено за даними [35; 49]

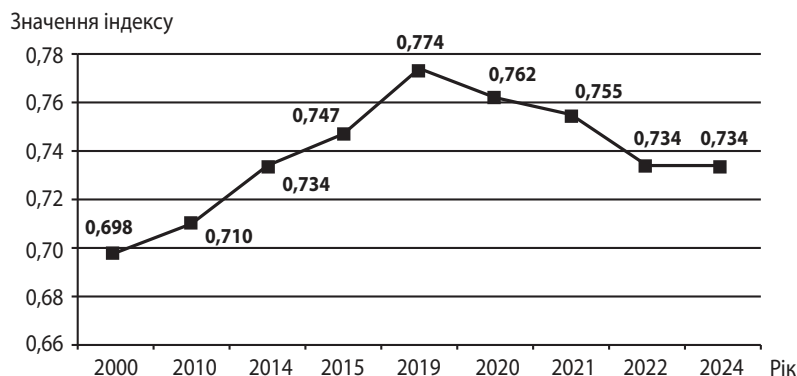

Рис. 3. Значення індексу людського розвитку України

Джерело: побудовано авторами на основі [30]

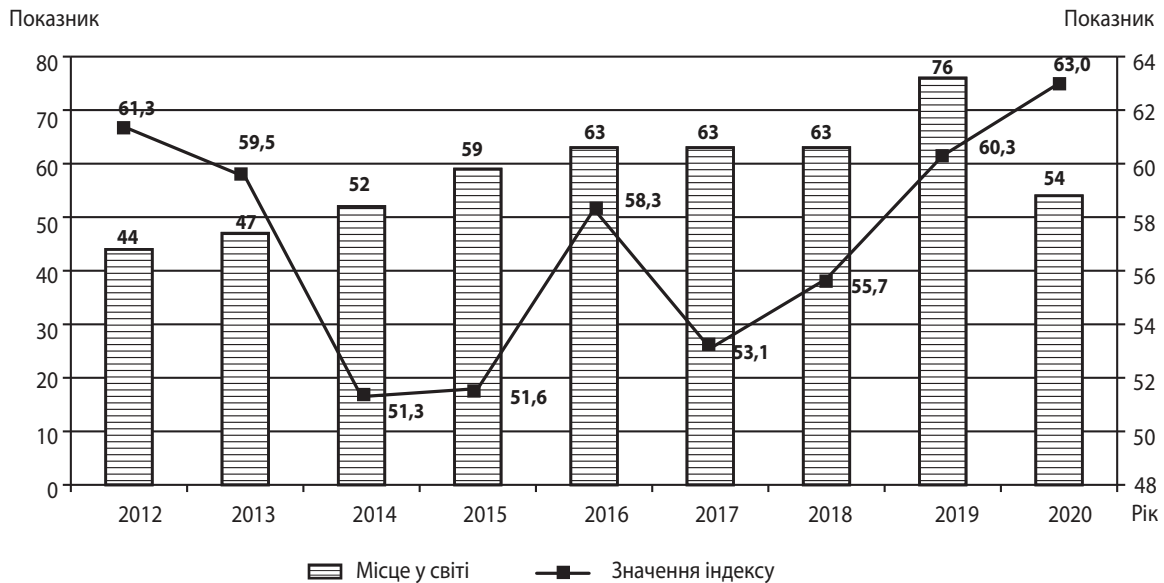

Рис. 4. Позиції України у рейтингу країн світу за глобальним індексом продовольчої безпеки

Джерело: побудовано авторами на основі [26]

Рис. 5. Значення глобального індексу голоду в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [27]

- той факт, що індекс зазвичай складають у певний період у відсотках до вихідної цифри, яку беруть за 100 %;
- досягнення реального практичного ефекту.

Отже, це обумовлює той факт, що за допомогою наведених індексів не можна виконати повний і точний аналіз безпеки з єдиних методологічних позицій. Тобто з використанням світових індексів не можна виявити узагальнені оцінки небезпечного стану країни, розробити відповідні механізми забезпечення національної безпеки з урахуванням безпосереднього впливу на критичні параметри системи, запобігаючи при цьому виникненню нових загроз.

Тому вважається за доцільне застосування інтегрального підходу, який дає змогу підійти до вирішення цих проблем з єдиних методологічних позицій, незважаючи на різне змістовне наповнення окремих аспектів визначення граничних значень індикаторів національної безпеки. Запропонований підхід, що ґрунтується на теоріях систем і національної безпеки, дасть змогу встановити загальні закономірності виникнення загроз, розробити ефективні

методи прогнозування, а в разі потреби – нівелювання ризиків, нейтралізації їх наслідків.

Як показує теоретичний аналіз, переважна більшість науковців для оцінки рівня національної безпеки, використовують системний та індикаторний підходи, що базуються на розрахунку комплексу індикаторів (табл. 9).

Вчені застосовують різноманітні математичні методи визначення граничних індикаторів національної безпеки України та оцінювання її рівня. Так, при оцінюванні потенціалу системи забезпечення національної безпеки застосовуються витратні методи з урахуванням очікуваних збитків (втрат) через збройні конфлікти [50]. Для розрахунку коефіцієнта фінансування потреб національної оборони України використано метод аналогії [6]. При оцінюванні шкоди національній безпеці України унаслідок витоку державної таємниці застосовують методи експертних оцінок [9]. Ефективність функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересом розраховується як відношення ефекту державного реагування на загрози національним інтересам до витрат у конкретних умовах, тобто економія, що отримується за рахунок оптимізації і раціоналізації діяльності у сфері національної безпеки [51]. Для розрахунку комплексного індексу національної безпеки України в роботі [13] використовувався метод нормування та стандартизації вихідних факторів, тобто індексів суббезпеки, таких як соціально-економічна, політична, військова та екологічна.

У науковій літературі здебільшого застосовуються методи експертних оцінок і прогнозування для обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення національної безпеки (табл. 10).

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що на сьогодні не сформовано єдиного методичного підходу до критеріїв, за якими має здійснюватися оцінювання рівня національної безпеки в Україні та ефективності її забезпе-

Таблиця 9

Наукові підходи до оцінювання національної безпеки України

Автор(и)	Підходи							
	Системний	Індикаторний (пороговий)	Витратний	Вартісний	Правовий	Експертний	Прагматичний	Людноцентричний
Г. Ситник та ін.			+					
А. Качинський	+	+						
О. Корченко, О. Архипов, Ю. Дрейс	+			+				
М. Шевченко, А. Пелих					+	+	+	
К. Орехова, І. Кучерявенко	+	+						
Г. Харламова		+						+
І. Ярова		+						
Загальна кількість згадувань	3	4	1	1	1	1	1	1

Джерело: складено на основі [6; 9; 10; 13; 15; 50; 51].

Таблиця 10

Методи, які застосовуються при оцінюванні національної безпеки України

Метод	Джерело							
	[50]	[50]	[9]	[51]	[14]	[10]	[13]	[15]
Метод оцінки потенціалу системи забезпечення національної безпеки		+						
Метод «снігової кулі»	+							
Метод аналогій	+							
Метод «калібрування»	+							
Кластерний аналіз	+							
Метод теорії нечітких множин	+							
Метод t-критерію	+							
Метод логістичної регресії	+							
Метод Ахієзера-Гольца	+							
Метод теорій інформації	+							
Метод правила «золотого перетину»	+							
Методи нелінійної динаміки	+							
Метод експертних оцінок			+		+	+		+
Метод оцінки загальної ефективності				+				
Метод оцінки поточної ефективності				+				
Метод оцінки співвідношення цільової, результативної та витратної ефективності				+				
SWOT-аналіз						+		
Модифікований метод сум						+		
Метод аналізу ієрархій						+		
Метод нормування та стандартизації вхідних факторів, тобто індексів складових національної безпеки							+	+

Джерело: складено на основі [9; 10; 13; 14; 15; 50; 51]

чення. Не розроблено законодавчих документів, урядових методичних рекомендацій, у яких би визначався перелік основних індикаторів стану національної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу.

У роботі [50] запропоновано підхід до оцінки національної безпеки на основі співвідношення рівня загроз і потенціалу системи забезпечення національної безпеки (СЗНБ). Суть цього підходу полягає у тому, що коли очікувані (прогнозовані) збитки (втрати) країни у і-й сфері національної безпеки перевищують величину максимально допустимих для неї збитків (рівень втрат) або коли очікувані збитки (втрати) держави – джерела загроз національним інтересам в і-й сфері її національної безпеки не досягають критично мінімальної величини недопустимих для держави збитків (рівня втрат) унаслідок проведених державою контрзаходів, то така ситуація має бути оцінена як наявність потенційної загрози національним інтересам держави у сфері, що розглядається. З позицій колективу авторів [50], якщо потенційну загрозу в і-й сфері національної безпеки неможливо компенсувати наявним потенціалом системи забезпечення національної безпеки шляхом його перерозподілу між сферами національної безпеки або шляхом залучення додаткових ресурсів із наявного в розпорядженні держави загального потенціалу, то можна стверджувати про переростання потенційної загрози національній безпеці у реальну.

У монографії «Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень» [6], А. Ка-

чинський зазначає, що критеріями для визначення індикаторів національної безпеки України можуть бути такі:

- реальні та потенційні загрози національній безпеці;
- цілі та правова база, що визначаються у Конституції України, Стратегії національної безпеки України, законах України «Про основи національної безпеки України» тощо;
- застосовувані засоби, що спрямовуються на захист основних об'єктів і сфер національної безпеки: людини і громадянина, суспільства, держави;
- стратегічні рішення, які вимагають не лише продуманого та комплексного аналізу всіх загроз, а й конкретних варіантів рішень у вкрай політизованому українському суспільстві.

На думку А. Качинського [6], критеріями для визначення граничних індикаторів національної безпеки України є: рівень об'єкта захисту національної безпеки – основні об'єкти захисту держави; ступінь значущості – макроекономічні показники; напрям дій викликів і загроз – зовнішні та внутрішні; період дії загроз – середньо- та довготривалі; характер ризиків – стратегічні; математична природа – кількісні. Отже, при визначенні індикаторів національної безпеки України та їх граничних значень мають бути враховані реальні та потенційні загрози для таких сфер: воєнної, внутрішньополітичної, економічної, соціальної та гуманітарної, науково-технологічної, екологічної; позаблоковий статус та євроатлантична спрямованість зовнішньої політики України (табл. 11).

Таблиця 11

Система індикаторів та граничних значень національної безпеки України

Індикатори	Граничні значення
Коефіцієнт депопуляції	Дорівнює 1
Коефіцієнт фінансування потреб національної оборони держави	Не менше 2 % від ВВП
Рівень тінізації економіки	Менше 30 % ВВП
Децильний коефіцієнт	Не має перевищувати 10-разовий показник
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше 55
Витрати на науку та освіту	Близько 3 % від ВВП
Природоохоронні витрати	5 % у видатках державного бюджету
Злочинність	5–6 злочинів на 100 осіб упродовж року

Джерело: [6]

Як зазначається в [6], наведені оцінки граничних значень індикаторів національної безпеки (див. табл. 11) визначаються точними розрахунками (коефіцієнт депопуляції), рекомендаціями та постановами міжнародних та європейських організацій (рівень тінізації економіки, децильний коефіцієнт, відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, витрати на науку та освіту, злочинність), а оцінки граничних значень коефіцієнта фінансування потреб національної оборони держави і природоохоронних витрат є результатом особливостей практики і досвіду провідних держав світу.

Вчені Національної академії служби безпеки України [9] зазначають, що охорона державної таємниці є окре-

мим сегментом національної безпеки України, визначеним чинною політикою інформаційної безпеки. Ця процедура пов'язана з аналізом і оцінкою важливості секретної інформації саме у контексті загроз національній безпеці України та можливої шкоди від їх реалізації. Існуюча процедура визначення цієї шкоди базується на емпіричних підходах, яким властивий високий рівень суб'єктивізму та низька точність отриманих результатів. Тому, на думку авторів [9], актуальною є завдання розроблення науково обгрунтованої методології оцінювання шкоди, заподіяної витоком секретної інформації, зокрема моделей, методів, критеріїв і систем, що застосовуються для цього і врахувати існуючі в цій сфері напрацювання, що базуються на осмисленні ба-

гаторічного позитивного досвіду у сфері охорони державної таємниці. Ними запропоновано методологію синтезу системи оцінювання шкоди національній безпеці України у разі витоку державної таємниці, яка містить десять етапів: кваліфікація порушення та ідентифікація можливих атак; ідентифікація загроз та відомостей, що становлять державну таємницю; визначення ідентифікуючих та оціночних параметрів; оцінювання важливості відомостей за сферами державної таємниці; визначення рівня компетентності; оцінювання основних коефіцієнтів; інтерпретація іншого тяжкого наслідку; оцінка величини сукупної шкоди національній безпеці.

На думку дослідників Національної академії державного управління при Президенті України [51], найбільш інтегральним показником має слугувати рівень національної безпеки (необхідний або життєво необхідний, запланований і реально забезпечений за певний проміжок часу).

Заплановану ефективність системи забезпечення національної безпеки держави відповідно до встановленого обсягу фінансування доцільно оцінювати як співвідношення запланованого рівня до необхідного (життєво необхідного) рівня національної безпеки за умови передбаченого фінансування й при припустимому матеріального збитку, екологічних і людських втратах.

У роботі [14] визначено такий перелік показників для оцінювання системи забезпечення національної безпеки України: 1) ступінь ідентифікації населення України як громадян країни, котрі наслідують її історичну і культурну спадщину; 2) рівень підтримки суспільством діяльності державної влади; 3) рівень соціальної солідарності; 4) дина-

міка реальних прибутків на душу населення з урахуванням користування благами соціального захисту і нерівномірності розподілу прибутків; 5) рівень самодостатності економіки для забезпечення споживчого кошику і обороноздатності; 6) рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, сталий економічний розвиток; 7) питома вага інноваційної продукції у високотехнологічних галузях промисловості; 8) військово-технічна достатність для нанесення не прийнятного збитку будь-якому агресорові в умовах війни; 9) рівень боєготовності Збройних Сил України; 10) динаміка національного багатства; 11) динаміка реального ВВП за вирахуванням торговельних операцій, включаючи операції на фондових і фінансових ринках, а також рекламної діяльності; 12) природний приріст населення. Безумовно, виділення параметрів, критеріїв їх оцінки і порогових значень можна тільки на основі побудови моделі життєдіяльності і стійкості системи, яка може мати фрактальну структуру і включати також експертні оцінки.

З точки зору К. Орехової та І. Кучерявенко [10], для оцінювання національної безпеки України слід розраховувати такі показники: економічної, енергетичної, інформаційної, екологічної, техногенної безпеки. Для встановлення коефіцієнтів вагомості показників національної безпеки України використано метод аналізу ієрархій [52]. Ураховуючи те, що, згідно з методом аналізу ієрархій, для отримання достовірних результатів опитування кількість експертів не має перевищувати 7 ± 2 , залучено дев'ять провідних експертів. Це дало змогу одержати результати, які наведено у табл. 12.

Таблиця 12

Матриця попарних порівнянь коефіцієнтів вагомості показників національної безпеки України

Інтегральний показник	П1	П2	П3	П4	П5	Вектор	Ранг
Показник техногенної безпеки (П1)	1	1/3	1/5	1/7	1/9	0,03	5
Показник екологічної безпеки (П2)	3	1	1/3	1/5	1/9	0,06	4
Показник інформаційної безпеки (П3)	5	3	1	1/3	1/5	0,13	3
Показник енергетичної безпеки (П4)	7	5	3	1	1/3	0,26	2
Показник економічної безпеки (П5)	9	7	5	3	1	0,51	1
$\lambda_{\max}$	5,24						
Індекс узгодженості	0,06						
Узгодженість випадкова	1,12						
Відношення узгодженості	0,05						

Джерело: складено за [10]

Відношення узгодженості пріоритетів експертів відносно коефіцієнтів вагомості показників національної безпеки України знаходиться в нормативному інтервалі від 0 до 0,2. Це підтверджує об'єктивність та обґрунтованість одержаних результатів. На нашу думку, для розрахунку інтегрального показника національної безпеки України слід використати модифікований метод сум [52]. Це пояснюється тим, що локальні показники національної безпеки України не є рівнозначними між собою.

На підставі аналізу методологічних підходів до оцінювання ефективності державного регулювання національної безпеки України Р. Примуш [11] зазначає, що на цей час існують два основні, але в принципі близькі за змістом підходи до оцінки стану національної безпеки. У першому випадку предметною областю є загрози національній безпеці, в другому – процеси, що характеризують розвиток ситуації в різних сферах життєдіяльності особи, суспільства і держави, інакше кажучи – стан національної безпеки.

Г. Харламова [13] за результатами розрахунку комплексного індексу національної безпеки України на основі методу нормування та стандартизації вхідних факторів дійшла висновку, що суттєвий спад значень індексу спостерігався у період 2004–2005 рр. Це призвело до значного зменшення рівня політичної та соціально-економічної безпеки.

Також спад помітний у 2008–2009 рр. – період світової фінансової кризи, а також у 2012 р., що характеризувався початком гальмування економіки. Значне зростання значень почалося після 2014 р., що може бути пов'язано

зі збільшенням видатків на забезпечення безпеки країни в екологічну сферу та проведення значних реформ щодо зміцнення обороноздатності країни. Проте, незважаючи на зростання індексу, його значення у 2016 р. було трохи вище середнього (0,5), а саме 0,625 [13].

У роботі [13] здійснено оцінку інтегрального індексу національної безпеки України за складниками, запропонованими А. Качинським [6], і згідно з людиноцентричним підходом у рамках Доктрини збалансованого розвитку України 2030 [53]. Результати розрахунків наведено у табл. 13.

Таблиця 13

Динаміка інтегрального індексу національної безпеки України

Роки	Значення індексу, розрахованого з використанням	
	методики А. Качинського	складових моделі збалансованого розвитку України
2005	0,63	0,39
2006	0,65	0,54
2007	0,69	0,53
2008	0,66	0,59
2009	0,61	0,48
2010	0,54	0,53
2011	0,49	0,66
2012	0,50	0,75
2013	0,48	0,78
2014	0,45	0,83
2015	0,46	0,75
2016	0,41	0,71
2017	0,46	0,72

Джерело: складено за [6; 13; 53]

Інтегральний індекс національної безпеки України за складниками, запропонованими в [6], може набувати значення від 0 до 1, зокрема: критичний або дуже низький стан національної безпеки України (значення від 0 до 0,25); низький рівень національної безпеки (від 0,25 до 0,5); середній рівень (від 0,5 до 0,75); високий (від 0,75 до 1). Негативні тенденції за останні роки пояснюються економічною кризою, порушенням територіальної цілісності держави, веденням воєнних дій, а також іншими трансформаційними процесами в Україні [13].

Отримані значення інтегрального індексу національної безпеки України за складниками моделі збалансованого розвитку України, що запропонували автори Доктрини 2030 [53], варто трактувати у протилежному сенсі. Тобто чим менше значення індексу, тим вищий рівень національної безпеки має країна: значення від 0 до 0,25 характеризують високий рівень національної безпеки України; від 0,25 до 0,5 означають середній рівень національної безпеки; від 0,5 до 0,75 – низький рівень; від 0,75 до 1 – критичний або дуже низький рівень [13].

І. Ярова [15] наголошує, що інтегрована (комплексна) соціо-еколого-економічна оцінка національної безпеки у теоретико-концептуальному форматі має бути побудована

у контексті методології сталого просторового розвитку. Структурні складові та індикаторні показники національної безпеки характеризуються різноманітністю підходів до їх визначення, тому їх певна ідентифікованість визначається тими проблемами, які підлягають вирішенню у форматі національної безпеки. Необхідність оцінки ефективності (результативності) функціонування системи екологічного оподаткування у взаємозв'язку з інтегральною оцінкою енергетичної, екологічної та економічної складових національної безпеки визначило експертну оцінку індикаторних показників (табл. 14).

Вчені Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України [54] запропонували Методику оцінювання зовнішнього безпекового середовища, що складається з 14 основних блоків, у яких викладено порядок здійснення аналітичних, логічних, експертних, порівняльних та інших процедур з інформацією, отримуваною з аналізу безпекового середовища, стосовно умов, у яких відбувається імплементація національних інтересів, деструктивних процесів, явищ, небезпек, загроз тощо.

Ця методика включає такі процедури: моніторинг; база даних глобальних і локальних процесів, трендів, тенденцій, стратегій, небезпек, загроз; зіставлення подій, фак-

Перелік індикаторних показників складових національної безпеки у контексті оцінки ефективності системи екологічного оподаткування

Складові	Індикатори
Енергетична	1. Виробництво електроенергії, млрд кВт-год. 2. Відношення інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу до ВВП, %. 3. Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП). 4. Спрацювання основних виробничих фондів. 5. Технологічні втрати електричної енергії в розподільчих електромережах, %. 6. Відносне екологічне забруднення. 7. Питома частка екологічних податків у ВВП енергетичної галузі, %
Екологічна	1. Державні витрати на охорону навколишнього середовища, у % до ВВП. 2. Ресурсоємність економіки (витрати природних ресурсів на одиницю валової доданої вартості). 3. Рівень енергоємності ВВП (кг умовного палива/грн). 4. Інвестиції в основний капітал, спрямовані на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного характеру, у % до ВВП. 5. Рівень економічних збитків від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, у % до ВВП. 6. Питома частка екологічних податків у ВВП, %
Лісова	1. Рівень загальної лісистості території. 2. Відсоток водоохоронної, ґрунтозахисної та полезахисної лісистості. 3. Рівень відтворення лісів: трансформація лісових культур у лісову площу. 4. Рівень природного поновлення лісу. 5. Питома частка природного заповідного фонду. 6. Рівень впливу використання деревостанів на бюджет вуглецю у лісових екосистемах. 7. Питома частка лісових пожеж у лісовкритій площі. 8. Питома частка лісової площі, ураженої шкідниками та хворобами лісових екосистем
Економічна	1. Відношення обсягу ВВП на одну особу, %. 2. Рівень «тінізації» економіки, відсотків ВВП. 3. Ресурсоємність економіки (витрати природних ресурсів на одиницю валової доданої вартості). 4. Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП). 5. Спрацювання основних виробничих фондів. 6. Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів. 7. Природоохоронні витрати. 8. Питома частка екологічних податків у ВВП, %

Джерело: складено за [15]

тів з глобальними й локальними процесами; сортування подій, фактів небезпек і загроз; ідентифікація інтересів і процесів; виявлення дезінформації, інформаційного прикриття, маніпуляцій, психологічного впливу; проектування подій, фактів, небезпек, загроз на траєкторії глобальних і локальних процесів; аналіз і прогнозування розвитку обстановки, екстраполяція процесів; зіставлення подій, фактів з глобальними і локальними процесами; база даних інтересів центрів сил; база даних інтересів сусідніх держав; зіставлення з інтересами сусідніх країн; інформаційно-часове та безпекове супроводження глобальних, локальних соціально-політичних та інших процесів; оцінювання рівня ризиків деструктивних процесів, явищ, загроз [54]. Однак у

зазначеній методиці висвітлено лише порядок проведення процедур, практична їх реалізація залишилась поза увагою науковців.

Фахівець Національного інституту стратегічних досліджень О. Резнікова [55] вважає, що системи забезпечення національної безпеки і національної стійкості є сумісними, вони можуть взаємодіяти і доповнювати одна одну.

При цьому виникає синергетичний ефект – набуття системою забезпечення національної безпеки нових властивостей, що дозволяє суттєво підвищити ефективність протидії сучасним загрозам і небезпекам. До базових критеріїв національної стійкості віднесено:

- критерії стійкості стану об'єкта: надійність (robustness); надлишковість (redundancy); адаптивність (adaptability); поглинання (absorption);
- критерії стійкості функціонування об'єкта: готовність (preparedness); швидкість (rapidity); реагування (response); відновлення (recovery).

До основних критеріїв суспільної стійкості включено такі [55]:

- критерії стійкості стану суспільства/громади (ідентичність; злагодженість і єдність; зв'язки між різними суспільними групами; залученість населення до економічної, політичної та іншої діяльності в межах держави, громади; довіра до влади);
- критерії стійкості функціонування суспільства/громади (ефективність управління громадою; усвідомлення громадянами природи та характеру загроз, а також порядку дій у разі їх настання; готовність до реагування; контрольованість ситуації до, під час і після кризи; створення спільних спроможностей для протистояння загрози, кризи).

Є. Кобко [7] на підставі проведеного аналізу класифікував критерії оцінювання ефективності забезпечення національної безпеки держави за такими групами:

- 1) фінансово-економічні критерії (рівень тінізації економіки; рівень ВВП країни на душу населення; співвідношення державного боргу до ВВП; середній рівень заробітної плати в державі);
- 2) соціально-культурні критерії (демографічна ситуація в країні (коефіцієнт депопуляції); рівень правової свідомості суспільства та культурного розвитку; національна згода та єдність; відчуття особистої захищеності особи; рівень підтримки населенням держави);
- 3) політичні показники (стабільність і ефективність державної політики (внутрішньополітична стабільність); стійкість для забезпечення високого рівня готовності суспільства й держави до реагування на широкий спектр загроз; рівень демократизму, сформованість і дієвість законодавчої бази правової держави);
- 4) показники бойової готовності армії (стан збройних сил, їхня боєздатність і боеготовність; матеріально-технічне, фінансове забезпечення військ; достатність кадрового забезпечення).

Перелік указаних критеріїв не є вичерпним, адже їх може бути розширено цілою низкою показників, які залежать безпосередньо від напряму національної безпеки. Ці критерії є об'єктивним відображенням того, наскільки ефективною є діяльність законодавця у відповідному напрямі. Крім того, здійснення відповідного оцінювання вимагає застосування різних методик: опитування, математичне моделювання, прогнозування [7].

Отже, для оцінювання національної безпеки України доцільно розробити відповідне методологічне забезпечення, яке має базуватися на застосуванні інтегрального підходу. Це дозволить дослідити різні аспекти цієї проблеми, здійснювати постійний її моніторинг і виробляти й приймати ефективні, науково обґрунтовані заходи на всіх рівнях для запобігання реальним і потенційним загрозам [56].

Суть цього підходу полягає у застосуванні 2 систем оцінювання, а саме:

- 1) рейтингове оцінювання на основі аналізу світових індексів і рейтингів, які дозволяють оцінити стан національної безпеки України та ефективність її забезпечення;

Для рейтингового оцінювання доцільно використовувати такі світові індекси, як глобальний індекс миру або спокою, індекс недієздатності країн, зведений індекс національного потенціалу, індекс сили або потужності армії, глобальний індекс тероризму, індекс злочинності, індекс безпеки, індекс свободи людини, індекс сприйняття корупції, світові індекси державного управління, індекс процвітання, глобальний індекс продовольчої безпеки, глобальний індекс голоду, індекс верховенства права, індекс економічної свободи, індекс демократії, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс розвитку людського потенціалу, глобальний інноваційний індекс, індекс витрат на освіту, індекс сталого розвитку, глобальний індекс безпеки здоров'я тощо.

Інтегральне оцінювання рівня національної безпеки держави, суть якого полягає у розрахунку інтегрального показника, що визначається за формулою:

$$I_{НБД} = \sqrt[5]{P_1 \cdot P_2 \cdot P_3 \cdot P_4 \cdot P_5}, \quad (1)$$

де $I_{НБД}$ – інтегральний показник рівня національної безпеки;

P_i – відповідна група показників, яка характеризує стан певної складової національної безпеки (воєнної, політичної, економічної, фінансової, екологічної, демографічної, соціальної [57]), і визначається за такою формулою:

$$P_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n p_{ij}}, \quad (2)$$

де p_{ij} – індикатори, які включено до відповідної групи показників.

У цьому дослідженні для розрахунку інтегрального показника рівня національної безпеки України пропонується використовувати комплекс показників, які систематизовано за групами з урахуванням класифікаційних ознак складових національної безпеки:

- 1) *Показники, що характеризують рівень воєнної безпеки та обороноздатності країни* (коефіцієнт фінансування потреб національної оборони держави у % до ВВП; частка Збройних Сил України у % до чисельності робочої сили; військові витрати у % до ВВП; військові витрати у % до державних видатків; частка експортних поставок зброї у загальному обсязі зовнішньої торгівлі; частка імпорتنних поставок зброї у загальному обсязі зовнішньої торгівлі; питома вага експортних поставок зброї у ВВП; питома вага імпорتنних поставок зброї у ВВП країни).

За підрахунками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) [58], військові витрати України становили у 2022 р. 44 млрд дол., або 2 % світових військових витрат. Як свідчить аналіз, військові витрати

складали у 2022 р. 33,6 % ВВП України. При цьому значення цього показника зросло за 2000–2022 рр. на 31,4 відсоткових пункти. Частка військових витрат у загально-

му обсязі державних видатків країни становила у 2021 р. 7,3 % (у 2010 р. – 3,9 %, у 2015 р. – 7,6 %, у 2019 р. – 8,5 %) (табл. 15).

Таблиця 15

Індикатори, які відображають стан воєнної безпеки та обороноздатності України

Роки	Військові витрати, млрд дол.	Військові витрати, % ВВП	Військові витрати, % до державних видатків	Особовий склад Збройних Сил України, тис. осіб	Збройні сили, у % до чисельності робочої сили	Експорт зброї, млн дол.	Імпорт зброї, млн дол.
2000	0,7	2,2	6,1	420,4	1,81	270	н.д.
2005	2,1	2,4	5,5	273,0	1,21	288	н.д.
2010	2,6	1,9	3,9	214,8	0,97	513	н.д.
2012	2,8	1,6	3,3	214,9	0,98	1491	н.д.
2014	3,0	2,3	5,0	204,0	0,94	630	1
2015	3,0	3,3	7,6	256,0	1,19	299	22
2016	2,9	3,2	7,8	292,0	1,36	455	5
2017	3,3	2,9	6,9	297,0	1,39	375	4
2018	4,2	3,2	7,7	297,0	1,40	254	70
2019	5,4	3,5	8,5	311,0	1,47	165	23
2020	5,9	3,8	8,3	298,0	1,45	116	18
2021	5,9	3,2	7,3	н.д.	н.д.	147	39
2022	44,0	33,6	н.д.	н.д.	н.д.	50	2644

Джерело: складено авторами за даними Stockholm International Peace Research Institute, International Institute for Strategic Studies [58; 59]

У 2023 р. військові витрати України зросли на 47,3 % і склали 64,8 млрд дол. Це 2,7 % світових військових витрат. Україна посіла 8-ме місце у світі за обсягом витрат на армію. Витрати на армію становили 5,8 % від усіх видатків українського бюджету і 37 % ВВП [60].

Як показує статистичний аналіз, бюджет Міністерства оборони України щороку зростатиме. За даними Міністерства оборони України [61], обсяг фінансування потреб Збройних Сил становив у 2021 р. 126,6 млрд грн, у тому числі за загальним фондом – 120,1 млрд (94,9 % загального обсягу), за спеціальним – 6,5 млрд (5,1 %) (рис. 6).

У 2021 р. Міністерство оборони протягом було забезпечено бюджетними асигнуваннями за загальним фондом в обсязі 100 % від передбаченого на рік фінансового ресурсу (табл. 16). Зазначені асигнування були спрямовані на задоволення основних і першочергових потреб [61]:

- виплату грошового забезпечення військовослужбовцям та заробітної плати працівникам (79,7 млрд грн);
- закупівлю та модернізацію озброєння і військової техніки (27,9 млрд грн);
- відновлення озброєння, військової техніки та навчально-матеріальної бази полігонів, розвиток інфраструктури військових містечок, утримання та удосконалення системи зв'язку (12,6 млрд грн);
- утримання Збройних Сил на належному рівні (харчування військовослужбовців, забезпечення

пально-мастильними матеріалами, здійснення речового та медичного забезпечення, надання комунальних послуг тощо) (6,4 млрд грн).

Аналіз свідчить, що у структурі видатків Міністерства оборони України частка виплат грошового забезпечення військовослужбовцям та заробітної плати працівникам становила у 2021 р. 62,9 % загального бюджету (у 2017 р. – 63,4 %); витрат на озброєння та придбання військової техніки – 22 % (у 2017 р. – 19,8 %); розвиток інфраструктури – 10 % (у 2017 р. – 14,3 %); експлуатаційних витрат – 5,1 % (у 2017 р. – 2,5 %) [61].

У 2022 р. питома вага видатків на забезпечення національної безпеки та оборону України становила 37,6 % загального обсягу видатків бюджету країни. У 2023 р. фінансування армії та безпеки держави було ключовим пріоритетом уряду України. Частка видатків на забезпечення національної безпеки та оборону України становила 43 % загального обсягу видатків державного бюджету. У 2023 р. видатки на забезпечення національної безпеки та оборону України склали 1141,1 млрд грн, або 18 % ВВП, а у 2024 р. – 1164,5 млрд грн, або 15,2 % ВВП [62].

Динаміку витрат державного бюджету України, призначених на утримання та забезпечення Збройних Сил України, наведено у табл. 17 [62].

На думку М. Pires [63], рівень видатків на національну оборону у відсотках до ВВП є важливим показником обороноздатності держави. Нормою асигнувань на оборо-

Обсяг фінансування, млрд грн

Рис. 6. Обсяг фінансування потреб Збройних Сил України

Джерело: побудовано авторами за даними Міністерства оборони України [61]

Таблиця 16

Структура видатків Міністерства оборони України, млрд грн

Видатки	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Озброєння та військова техніка	13,6	25,5	18,1	24,6	27,9
Військовослужбовці та працівники	43,4	51,0	67,9	74,6	79,7
Інфраструктура	9,8	13,9	14,1	14,3	12,6
Експлуатаційні витрати	1,7	4,5	5,5	6,5	6,4

Джерело: складено авторами за даними Міністерства оборони України [61]

Таблиця 17

Динаміка видатків на забезпечення національної безпеки та обороноздатність України

Показники	Роки								
	2000	2005	2010	2014	2017	2019	2022	2023	2024
Видатки, млрд грн	1,5	5,3	8,7	15,2	68,8	103,0	989,5	1141,1	1164,5
Частка військових видатків у ВВП, %	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	3,0	19,0	18,0	15,2

Джерело: складено авторами за даними Міністерства оборони України [62]

ну в країнах НАТО є 2,2–2,5 % від ВВП. Наприклад, у 2010 р. він становив у Франції – 2,3 % ВВП, Великій Британії – 2,7, Італії – 1,8, Німеччині – 1,3, США – 4,8, що в абсолютних цифрах у середньому дорівнює не менше, ніж 15 тис. дол. США на військовослужбовця на рік. У Польщі цей показник дорівнює близько 20 тис. дол. США [63].

З погляду Г. Ситника [64], не можна виділяти щорічно на потреби забезпечення національної безпеки у мирний час більше ніж 25 % ВВП, бо це може призвести до руйнування національної економіки. У воєнний час вказане співвідношення не має перевищувати 40 %, інакше може відбутися різке зменшення потенціалу держави, що за умов затяжної війни неминуче призведе до поразки в ній.

За підрахунками А. Качинського [6], з використанням методу аналогій виходить, що коефіцієнт фінансування потреб національної оборони має становити не менше 2 % від ВВП. Він має забезпечувати бюджет розвитку ЗСУ

і підтверджувати прагнення держави підтримувати в належному стані бойову готовність армії.

Згідно з даними Міністерства оборони України [62], видатки на утримання військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту становили у 2024 р. 862 млрд грн (74,1 % загального обсягу оборонного бюджету країни); на закупівлю зброї, техніки, БПЛА та боеприпасів, а також відновлення пошкодженої під час бойових дій техніки – 265,4 млрд грн (22,8 %); на експлуатаційні витрати та відновлення інфраструктури ЗСУ – 36 млрд грн (3,1 %); на забезпечення роботи апарату Міністерства оборони – 663,7 млн грн (0,06 %).

Варто зазначити, що за три роки повномасштабної війни обсяг міжнародної фінансової допомоги Україні складає 287,5 млрд дол. Із загальної суми 139,6 млрд дол. (49 %) припадає саме на військову допомогу [65]. У табл. 18 наведено перелік країн за розміром допомоги Україні.

Перелік країн за розміром фінансової допомоги Україні (відносно їх ВВП у 2021 р.)

Країна	Обсяг фінансової допомоги, млрд дол.	Частка у ВВП країни (2021 р.), %
США	122,8	0,53
Німеччина	18,6	0,44
Велика Британія	15,9	0,51
Японія	11,3	0,23
Канада	8,9	0,45
Данія	8,7	2,17
Нідерланди	7,9	0,78
Швеція	5,8	0,91
Польща	5,4	0,80
Франція	5,3	0,18
Норвегія	3,6	0,75
Фінляндія	2,9	0,98
Італія	2,4	0,12
Іспанія	1,6	0,11
Литва	1,2	1,80
Латвія	0,6	1,53

Джерело: складено авторами за [65]

За оцінками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру [58; 59], обсяг експортних поставок зброї в Україну суттєво скоротився (табл. 15). За 2000–2022 рр. обсяг експорту зброї знизився на 81,5 %, або з 270 до 50 млн дол. А обсяг імпорتنних поставок зброї, навпаки, зріс і становив у 2022 р. 2644 млн дол., тоді як у 2015 р. – лише 22 млн дол., у 2019 р. – 23, у 2021 р. – 39 млн дол.

За 2020–2024 рр. Україна вийшла на перше місце за імпортом основних видів озброєнь у світі. За цей період Україна отримала 8,8 % всього світового імпорту зброї, що зробило її найбільшим імпортером у світі. Найбільше зброї в Україну імпортовано з США (45 % загального обсягу імпорتنних поставок зброї), Німеччини (12 %) і Польщі (11%)

[66]. На рис. 7 зображено провідні країни, які імпортували зброю в Україну в 2023 р.

Важливим показником у цій групі є чисельність Збройних Сил України (табл. 19).

Аналіз даних Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України показує, що чисельність ЗСУ скоротилася у 2022 р. порівняно з 2000 р. на 34,8 %_ або з 400 до 261 тис. осіб (табл. 20). Отже, в Україні існують проблеми належного кадрового забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави [69].

2) Показники, що відображають стан розвитку суспільства й упорядкованості суспільних відносин (правопорядку), а також стабільність і ефектив-

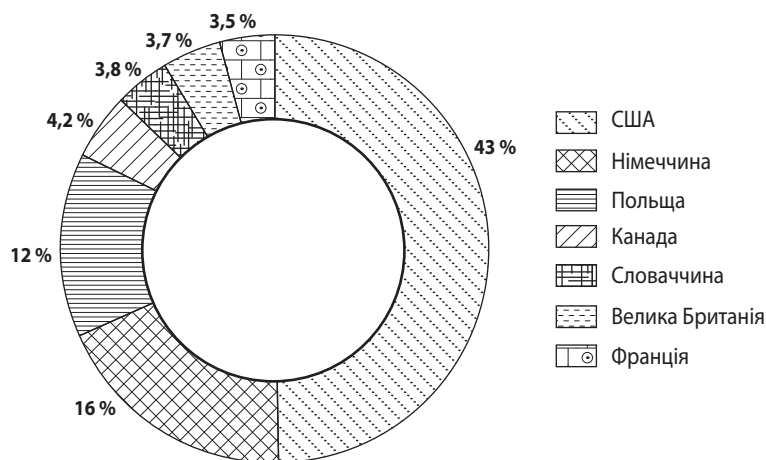

Рис. 7. Частка імпорتنних поставок зброї в Україну у розрізі країн світу

Джерело: побудовано авторами за [67]

Таблиця 19

Чисельність Збройних Сил України у 2021 році

Показники	Значення
Загальна кількість Збройних Сил України, тис.	1802,0
з них діючі війська	700,0
резервні війська	1000,0
напіввійськові організації	102,0
Кількість військ на 1000 громадян	41
Кількість діючих військ на 1000 громадян	15,9

Джерело: складено за даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies, IISS) [68]

Таблиця 20

Динаміка чисельності Збройних Сил України

Роки	Чисельність ЗСУ, тис. осіб	Чисельність резервів ЗСУ, тис. осіб	Підготовка резервів, тис. осіб	Спискова чисельність офіцерського складу ЗСУ, тис. осіб
2000	400	-	-	-
2005	245	-	-	54,9
2010	200	1,7	-	-
2012	184	-	-	-
2014	232	2,0	-	46,6
2015	250	51,0	3,2	48,7
2016	250	130,0	20,0	47,8
2017	250	145,0	30,6	50,6
2018	250	186,5	39,3	50,4
2019	250	216,4	28,5	52,1
2020	250	228,7	8,4	54,1
2021	250	234,0	-	54,2
2022	261	-	-	-

Джерело: складено за даними Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України [69]

ність державної політики у сфері національної безпеки (рівень злочинності).

Статистичний аналіз свідчить, що загальна кількість злочинів зменшилася за 2000–2023 рр. на 34,9 %, а на 100 тис. населення – на 13,3 %. Загальна кількість засуджених скоротилася у 2021 р. порівняно з 2000 р. на 72,2 %, а на 1000 населення – на 68,9 % (табл. 21) [70].

За даними Institute for Crime & Justice Policy Research [38], загальна кількість ув'язнених знизилася за 2000–2023 рр. з 218,8 до 44 тис. осіб, або на 79,9 %, а на 100 тис. населення – з 443 до 130, або на 70,7 %.

Згідно з інформацією аналітичного порталу «Слово і діло» [71], кількість злочинів проти основ національної безпеки України збільшилася за 2014–2023 рр. майже у 12 разів; миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку – з 9 до 62667; у сфері охорони державної таємниці та недоторканості державних кордонів – у 6,5 рази (табл. 22).

3) Показники, що характеризують рівень економічної та фінансової безпеки (рівень тінізації еко-

номіки; відношення обсягу державного боргу до ВВП; частка державних витрат у % до ВВП; частка витрат на дослідження й розвиток у % до ВВП; питома вага державних витрат на освіту у % до ВВП; частка державних витрат на освіту у % до державних видатків).

За даними Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки в Україні складав у 2021 р. 32 % (табл. 23) [72].

За оцінками Швейцарського державного секретаріату з економічних питань SECO, рівень тіньової економіки України становив у 2020 р. 40 % від офіційного ВВП. За різними підрахунками міжнародних експертів і науково-дослідних установ, рівень тіньової економіки України протягом 2015–2020 рр. становив 30–47 % від офіційного ВВП [73].

Згідно з інформаційними матеріалами, розміщеними на сайті The GlobalEconomy.com [74], питома вага державного боргу збільшилася у 2023 р. порівняно з 2000 р. на 40,6 в.п., або з 43,8 до 84,4 % до ВВП. За цей період частка

Таблиця 21

Показники, які характеризують рівень злочинності в Україні

Роки	Чисельність населення, млн осіб	Кількість злочинів		Кількість засуджених	
		тис.	на 100 тис. населення	тис. осіб	на 1000 населення
2000	49,2	567,8	1154	230,9	469
2005	47,1	485,7	1031	176,9	376
2010	45,9	500,9	1091	168,8	368
2012	45,6	443,7	973	162,9	357
2014	45,3	529,1	1168	102,2	226
2015	45,2	565,2	1250	94,8	210
2016	45,0	592,6	1317	76,2	169
2017	44,9	523,9	1167	76,8	171
2018	44,7	487,1	1090	73,7	165
2019	44,5	444,1	998	70,4	158
2020	44,2	335,0	758	67,5	153
2021	43,9	321,4	732	64,1	146
2022	38,0	362,6	954	н.д.	н.д.
2023	37,0	369,9	1000	н.д.	н.д.

Джерело: складено за даними [38; 70]

Таблиця 22

Кількість злочинів проти національної безпеки України

Роки	Злочини			
	проти основ національної безпеки	у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації	проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)	проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку
2014	527	959	4153	9
2015	473	2926	6213	49
2016	302	870	3650	41
2017	325	892	4577	67
2018	428	1441	3694	51
2019	379	1442	3616	63
2020	414	822	4055	346
2021	520	1000	3037	263
2022	17422	2624	13766	62128
2023	6270	6279	28666	62667

Джерело: складено за даними [71]

державних витрат (це усі поточні видатки уряду на придбання товарів і послуг, оплату праці, більшість видатків на національну оборону та безпеку, окрім державних військових витрат) зросла на 23,8 в.п., або з 17,9 до 41,7 % до ВВП України (табл. 24).

Як свідчить аналіз, частка витрат на дослідження і розробки у загальному обсязі ВВП України щороку скорочується (табл. 25). Це негативно впливає на інноваційну складову національної безпеки та оборони країни. Питомо

вага державних витрат на освіту становила у 2021 р. 5,7 % ВВП, що на 1,7 в.п. більше порівняно з 2000 р. А частка державних витрат на освіту зросла за 2000–2021 рр. на 1,8 в.п., або з 12,5 до 14,3 % загального обсягу державних видатків України [75].

4) Показники, що відображають соціально-демографічні характеристики країни (коефіцієнт депопуляції населення; децильний коефіцієнт диференціації грошових доходів населення; част-

Таблиця 23

Динаміка рівня тіньової економіки в Україні

Роки	Рівень тіньової економіки, % до ВВП
2010	36
2011	32
2012	30
2013	30
2014	36
2015	35
2016	33
2017	32
2018	29
2019	28
2020	30
2021	32

Джерело: складено за даними [72]

ка державних видатків на соціальних захист і соціальне забезпечення у % до загальних видатків країни).

В останні роки в Україні спостерігається тенденція загрози демографічній і соціальній безпеці. Так, за даними аналітичного порталу «Слово і діло» [76], кількість народжених зменшилася за 2000–2023 рр. на 51,3 %. При цьому в Україні суттєво зростає співвідношення кількості померлих до кількості народжених: якщо у 2000 р. значення даного показника становило 1,97 разу, то у 2023 р. – 2,65 разу. Тобто значення коефіцієнта депопуляції скорочується (табл. 26).

Децильний коефіцієнт (співвідношення мінімального рівня доходів серед 10 % найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів серед 10 % найменш забезпеченого населення) (табл. 27) є індикатором (так званим «барометром») оцінювання рівня соціальної та економічної безпеки. Порогове значення цього коефіцієнта не має перевищувати 6–8 разів, оскільки це стане загрозою економічній безпеці як важливої складової національної безпеки України.

Таблиця 24

Динаміка державних витрат і державного боргу України

Роки	Частка державного боргу, % до ВВП	Обсяг державних витрат, млрд дол.	Частка державних витрат, % до ВВП
2000	43,8	5,8	17,9
2005	17,7	15,6	17,5
2010	40,6	27,8	19,7
2012	37,5	34,6	18,9
2014	69,4	24,9	18,7
2015	79,1	17,2	18,9
2016	80,9	17,4	18,6
2017	71,8	23,2	20,7
2018	60,9	27,2	20,8
2019	50,2	28,9	18,8
2020	60,9	30,2	19,3
2021	48,9	35,4	17,7
2022	78,5	64,5	39,8
2023	84,4	74,5	41,7

Примітки: державні витрати (або витрати державного управління на кінцеве споживання) включають усі поточні видатки уряду на придбання товарів і послуг (включаючи оплату праці працівників). Вони також включають більшість видатків на національну оборону та безпеку, але не містять державні військові витрати, які є частиною державного капіталу.

Джерело: складено за даними [74]

Статистичний аналіз показує, що питома вага державних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення збільшилося за 2000–2021 рр. на 6,8 в.п., або з 12,4 до 19,2 % загальних видатків в Україні [78] (табл. 28).

5) Показники, які характеризують рівень екологічної безпеки (частка видатків на охорону навколишнього природного середовища у загальному обсязі видатків державного бюджету; питома вага витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів у капітальних інвестиціях; частка

витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів у поточних витратах).

Слід наголосити, що в Україні з'явилося багато екологічних проблем унаслідок повномасштабної воєнної агресії росії. За оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [79], за 1000 днів війни росія завдала екологічної шкоди Україні на суму 71 млрд дол. Обсяг викидів парникових газів через бойові дії та лісові пожежі складає 180 млн т. Росія здійснила понад 6500 екологічних злочинів, знищивши 3 млн га українських лісів. По-

Таблиця 25

Динаміка витрат на освіту, дослідження і розвиток

Роки	Частка витрат на дослідження і розвиток, % до ВВП	Частка державних витрат на освіту, % до ВВП	Частка державних витрат на освіту, % до державних видатків
2000	0,93	4,0	12,5
2005	1,00	5,9	13,7
2010	0,80	н.д.	15,2
2012	0,72	6,4	14,9
2014	0,65	5,9	14,1
2015	0,61	5,7	13,5
2016	0,48	5,0	13,4
2017	0,45	5,4	14,4
2018	0,47	5,3	14,2
2019	0,43	5,4	14,6
2020	0,40	5,4	13,3
2021	0,38	5,7	14,3
2022	0,33	н.д.	н.д.

Джерело: складено за даними [75]

Таблиця 26

Демографічна ситуація в Україні

Роки	Кількість народжених, тис. осіб	Кількість померлих, тис. осіб	Коефіцієнт депопуляції
2000	385,1	758,1	0,51
2005	426,1	782,0	0,54
2010	497,7	698,2	0,71
2012	520,7	663,1	0,79
2014	465,9	632,3	0,74
2015	411,8	594,6	0,69
2016	397,0	583,6	0,68
2017	364,0	574,1	0,63
2018	335,9	587,7	0,57
2019	308,8	581,1	0,53
2020	299,1	616,8	0,48
2021	273,8	714,3	0,38
2022	206,0	541,7	0,38
2023	187,4	496,2	0,38

Примітки: дані наведено без урахування ТОТ Крим, м. Севастополя, 4 регіонів України.

Джерело: складено за даними [76]

тенціал поглинання парникових газів українськими лісами скоротився на 1,7 млн т. Забруднені вибухонебезпечними предметами території охоплюють 139 тис. кв. км.

Як показує аналіз, питома вага витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів збільшилася за 2000–2020 рр. на 5,9 в.п., або з 7,9 до 13,8 % обсягу капітальних інвестицій, а в обсязі поточних витрат – на 3,6 в.п. або з 1,6 до 5,2 % (табл. 29) [80].

За підрахунками фахівців Міністерства фінансів України [81], частка видатків на охорону навколишнього природного середовища скоротилася у 2023 р. порівняно з 2015 р. на 0,57 в.п., або з 0,7 до 0,13 % загального обсягу видатків державного бюджету (табл. 30).

Висновки. Виходячи з вищевказаного можна дійти таких висновків.

- 1) На сьогодні Україна представлена більш ніж у трьох десятках різноманітних глобальних світових рей-

Таблиця 27

Децильний коефіцієнт диференціації грошових доходів населення

Роки	Значення показника, разів
2010	3,7
2012	2,9
2014	2,8
2015	2,8
2016	2,8
2017	3,0
2018	3,3
2019	3,3
2020	3,1
2021	3,1

Джерело: складено за даними [77]

Таблиця 29

Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів

Роки	Значення показника	
	у капітальних інвестиціях, %	у поточних витратах, %
2000	7,9	1,6
2005	8,5	2,7
2010	18,2	3,6
2015	10,5	3,1
2017	16,2	3,9
2018	13,6	3,9
2019	9,7	4,2
2020	13,8	5,2

Джерело: складено за даними [80]

Таблиця 28

Державні видатки на соціальний захист і забезпечення

Роки	Значення показника, у % до загальних видатків
2000	12,4
2005	28,1
2010	27,7
2012	25,4
2014	26,4
2015	25,9
2016	30,9
2017	27,0
2018	24,7
2019	23,4
2020	21,7
2021	19,2

Джерело: складено за даними [78]

тингах, які визначають рейтинг країни майже за сотнею параметрів, що характеризують ситуацію практично в усіх сферах людської життєдіяльності. Проте жоден із зазначених загальноновизначених глобальних рейтингів не ставить за мету провести комплексне інтегральне ранжирування країн світу за критеріями захисту національної безпеки, оцінки стійкості держави та суспільства, рівня розвитку сектора безпеки і оборони тощо. У світі не існує універсальних методик, які б дозволили провести об'єктивний порівняльний аналіз місця України серед інших країн світу у контексті забезпечення національної безпеки або стійкості держави і суспільства у цілому.

- 2) На цей час в Україні застосовуються лише окремі методики та показники оцінювання певних складових стану національної безпеки України. Водночас існують значні напрацювання щодо

Таблиця 30

Динаміка видатків на охорону навколишнього природного середовища

Роки	Загальні видатки державного бюджету України, млн грн	У тому числі видатки на охорону навколишнього середовища, млн грн	Частка у загальному обсязі видатків державного бюджету, %
2015	576911,4	4053,0	0,70
2016	684743,4	4771,6	0,70
2017	839243,7	4739,9	0,56
2018	985842,0	5241,2	0,53
2019	1072891,5	6316,2	0,59
2020	1288016,7	6636,8	0,52
2021	1490258,9	8200,2	0,55
2022	2705423,3	4714,1	0,17
2023	4014418,1	5202,5	0,13

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [81]

можливості формування інтегральної методики оцінювання стану національної безпеки. І особливо в умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України зростає актуальність розроблення й запровадження комплексної методики оцінювання стану національної безпеки, а також стійкості держави і суспільства до різного роду загроз. З огляду на це, доцільною є активізація діяльності Апарату Ради РНБО України як основного користувача такої інформації щодо розроблення й впровадження системи індикаторів (показників) стану національної безпеки України.

- 3) У результаті проведеного дослідження запропоновано алгоритм розроблення методики оцінювання рівня національної безпеки. На першому етапі запропоновано використовувати існуючі індикатори (показники) визнаних світових методик і рейтингів для оцінювання окремих складових національної безпеки держави. Необхідно лише визначитися з переліком таких показників з метою більш повної характеристики стану національної безпеки. Другий етап передбачає групування запозичених параметрів (індексів) за сферами національної безпеки. За необхідності, на їх підставі виробити інтегральні (агреговані) індекси з метою комплексної оцінки загального стану національної безпеки. На третьому етапі здійснюється визначення і вибір наукових підходів та методів для оцінювання системи показників. На четвертому етапі здійснюється розрахунок інтегрального показника рівня національної безпеки України.

- 4) Для оцінювання національної безпеки України необхідно є розробка методичного підходу, що має базуватися на застосуванні системи рейтингових оцінок і розрахунку інтегрального показника з використанням переліку показників, які умовно систематизовано у 5 груп:

- які характеризують рівень воєнної безпеки та обороноздатності країни;
- відображають стан розвитку суспільства й упорядкованості суспільних відносин (правопорядку), стабільність і ефективність державної політики у сфері національної безпеки;
- характеризують рівень економічної та фінансової безпеки;
- відображають соціально-демографічні характеристики країни
- характеризують рівень екологічної безпеки.

Цей перелік не є вичерпним. Він може змінюватися й доповнюватися з урахуванням змін стану національної безпеки держави і особливо в умовах повоєнної відбудови України. При цьому варто зазначити, що значення показника національної безпеки України менше ніж 1 однозначно свідчатиме про послаблення її рівня. При значенні показника національної безпеки держави, що перевищує 1, можна стверджувати про її зміцнення.

У подальшій перспективі планується приділити увагу дослідженню закордонної практики реалізації стратегій і державних програм забезпечення національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ávila-Zúñiga-nordfeld A., Dansarie M., Liwång H., Dalaklis D., Mejia M. Q. Proposing a Mathematical Dynamic Model to Develop a National Maritime Security Assessment and Build a National Maritime Security Plan. *Journal of Maritime Research*. 2023. Vol. 20. Iss. 3. P. 123–132. URL: <https://www.jmr.unican.es/index.php/jmr/article/view/751>
2. Luo Yu-W., Wu P., Lai Y.-M. National Security Assessment and Early Warning of Rare Earth Resources in China. *Chinese Rare Earths*. 2022. Vol. 43. Iss. 6. P. 143–154.
DOI: <https://doi.org/10.16533/J.CNKI.15-1099/TF.202206017>
3. Mennen M. G., Van Tuyl M. C. Dealing with future risks in the Netherlands: The National Security Strategy and the National Risk Assessment. *Journal of Risk Research*. 2015. Vol. 18. Iss. 7. P. 860–876.
DOI: <https://doi.org/10.1080/13669877.2014.923028>
4. Seeba M., Oja T., Murumaa M. P., Stupka V. Security level evaluation with F4SLE. *ACM International Conference Proceeding Series* (18th International Conference on Availability, Reliability and Security, ARES 2023). 2023. Article 132.
DOI: <https://doi.org/10.1145/3600160.3605045>
5. Sun B. Established the evaluation index system of food security in state farms of Heilongjiang province. *Advanced Materials Research*. 2012. Vol. 356–360. P. 1759–1762.
DOI: <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMR.356-360.1759>
6. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с.
7. Кобко Є. В. До проблеми оптимізації критеріїв оцінювання ефективності забезпечення національної безпеки держави. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 66–72.
DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.07>
8. Kozachenko G., Didyk A., Pogorelov Y., Romanovska Y., Marmura M. Assessment of national economic security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2025. Vol. 1 (60). P. 357–370.
DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4653>
9. Корченко О. Г., Архипов О. Є., Дрейс Ю. О. Оцінювання шкоди національній безпеці України у разі витоку державної таємниці : монографія. Київ : Наук.-вид. центр НА СБ України, 2014. 332 с.
10. Орехова К. В., Кучерявенко І. В. Методичний підхід до оцінювання національної безпеки України. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 8. С. 49–55.
11. Примуш Р. Б. Інструментарій оцінки стану національної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.44>
12. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
13. Харламова Г. О. Оцінка стабільності національної безпеки: нові рамки для аналізу. *Економіст*. 2019. № 2. С. 32–35.
14. Шевченко М. М., Бондар З. К., Житник О. М. Система критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 110–114.
15. Ярова І. Є. Методологія оцінки національної безпеки у контексті принципів сталого просторового розвитку. *Збалансоване природокористування*. 2020. № 2. С. 30–41.
DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.3.2020.212599>

16. Global Peace Index 2024: Measuring Peace in a Complex World. Sydney: Institute for Economics & Peace, 2024. 89 p. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf>
17. Fragile state index. *The Global Economy.com*. 2024. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
18. Singer J. D. The Correlates of War. Testing some Realpolitik Models. New York : The Free Press, 1980. 328 p.
19. Зведений індекс національного потенціалу // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83
20. Military Strength Ranking for 2005–2024 // Global Fire Power. 2024. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
21. Global Terrorism Index 2024: Measuring the Impact of Terrorism. *Institute for Economics & Peace*. 2024. February. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>
22. Індекс сприйняття корупції // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97
23. Індекс верховенства права // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0
24. Democracy Index 2024. What's wrong with representative democracy? *The Economist Intelligence Unit's*. URL: https://image.b.economist.com/lib/fe8d13727c61047f7c/m/1/609fbc8d-4724-440d-b827-2c7b7300353d.pdf?utm_campaign=MA00001514&utm_medium=email-owned&utm_source=eiu-marketing-cloud&RefID=&utm_term=20250227&utm_id=2064801&sfmc_id=00QWT0000A9cFC2AZ&utm_content=cta-button-1&id_mc=277242029
25. The 2023 Legatum Prosperity Index. London : Legatum Institute, 2023. 102 p.
26. Global Food Security Index 2020. URL: <https://web.archive.org/web/20210420071242/https://foodsecurityindex.eiu.com/Index>
27. von Grebmer K., Bernstein J., Geza W. et al. 2023 Global Hunger Index: The Power of Youth in Shaping Food Systems. Bonn : Welthungerhilfe (WHH) ; Dublin : Concern Worldwide, 2023. 60 p.
28. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. Geneva : World Economic Forum, 2020. 666 p.
29. 2023 Competitiveness Ranking. *IMD World Competitiveness Center*. 2023. URL: <https://cedakenticomedia.blob.core.windows.net/cedamediatest/kentico/media/attachments/imd-world-competitiveness-yearbook-2023-international-rankings.pdf>
30. Human Development Report 2023/2024. Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world. New York : United Nations Development Programme, 2024. 324 p.
31. Dutta S., Lanvin B., Leon L. R., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty. 16th ed. Geneva : World Intellectual Property Organization, 2023. 250 p. DOI: <https://doi.org/10.34667/tind.48220>
32. Sustainable Development Report 2022. From Crisis to Sustainable Development, the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond. URL: <https://www.sustainabledevelopment.report/reports/sustainable-development-report-2022/>
33. Sachs J. D., Lafortune G., Fuller G. The SDGs and the UN Summit of the Future. Sustainable Development Report 2024. Paris : SDSN ; Dublin : Dublin University Press, 2024. DOI: <https://doi.org/10.25546/108572>
34. KOF Globalisation Index for 2012–2023. *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, KOF Swiss Economic Institute*. 2024. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
35. Economic Freedom, overall index for 2015–2024 // The Global Economy.com. 2024. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
36. 2024 World Press Freedom Index – journalism under political pressure // Reporters without borders. 2024. URL: <https://rsf.org/en/2024-world-press-freedom-index-journalism-under-political-pressure>
37. Vásquez I., Mitchell M. D., Murphy R., Schneider G. S. The Human Freedom Index 2024: A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom. Washington : Cato Institute ; Vancouver : Fraser Institute, 2024. 433 p.
38. World Prison Brief data. Ukraine // World Prison Brief. 2024. URL: <https://www.prisonstudies.org/country/ukraine>
39. Health data overview for Ukraine // World Health Organization. 2021. URL: <https://data.who.int/countries/804>
40. The 2025 ALTI Global Social Progress Index. *Social Progress Imperative*. 2025. URL: <https://www.socialprogress.org/alti-global-social-progress-index>
41. Глобальний індекс безпеки здоров'я // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F#
42. Global Peace Index 2015: Measuring Peace, Its Causes and Its Economic Value. Sydney : Institute for Economics & Peace, 2015. 127 p. URL: https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf
43. Global Peace Index 2022: Measuring Peace in a Complex World. Sydney : Institute for Economics & Peace, 2022. 104 p. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>
44. Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World. Sydney : Institute for Economics & Peace, 2023. 98 p. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>
45. Білий Є. Глобальні економічні втрати від насильства в 2015 році перевищили 13 трильйонів доларів // Дзеркало тижня. 2016. 8 червня. URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/globalni-ekonomichni-vtrati-vid-nasilstva-v-2015-roci-perevischili-13-trilyoniv-dolariv-210636_.html
46. Worldwide Governance Indicators // World Bank Group. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
47. Corruption Perceptions Index. Ukraine // Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>
48. Антикорупція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024 // Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

49. Індекс економічної свободи // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8.
50. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П., Литвин В. М. Національна безпека України: теорія і практика. Київ: Кондор, 2007. 614 с.
51. Шевченко М. М., Пелих А. О. Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 82–86.
52. Орехова К. В., Глуценко А. В. Детінізація економіки як чинник підвищення рівня фінансової безпеки країни. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel*. Nürnberg, Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, 2016. S. 145–148.
53. Жилінська О., Мельничук О., Антонюк Л. та ін. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
54. Богданович В. Ю., Ільшов О. А., Комаров В. С., Олексюк В. В. Підхід до оцінювання безпекового середовища в сучасних умовах ведення збройної боротьби. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2021. № 2 (72). С. 33–39.
DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/33-39>
55. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 532 с.
56. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Ризики та загрози національній безпеці: сутність і класифікація. *Бізнес Інформ*. 2024. № 10. С. 6–22.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-6-22>
57. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» та її складових. *Проблеми економіки*. 2024. № 4. С. 134–153.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-4-134-153>
58. World military expenditure reaches new record high as European spending surges. *Stockholm International Peace Research Institute*. 2023. April 24. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>
59. Military spending. *The Global Economy.com*. 2023. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
60. Україна у 2023 році зайняла 8 місце за військовими витратами / Безпека // Скільки-скільки: аналіт. портал. 2024. URL: <https://skilky-skilky.info/ukraina-u-2023-rotsi-zayniala-8-mistse-za-viyskovyumu-vytratyamy/>
61. Біла книга 2021. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України, ФОП Мишалов Д. В., 2022. 124 с.
62. Військовий бюджет України // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8#
63. Pires M. L. Defence Data of EDA: participating Member States in 2010. Brussels: European Defence Agency, 2012. 39 p. URL: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/defence-data/national-defence-data-2010.pdf>
64. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). Київ: НАДУ, 2012. 730 с.
65. США лише 0.53 %, Естонія аж 2.2 %: перелік країн за розміром допомоги Україні до ВВП / Безпека // Скільки-скільки: аналіт. портал. 2025. URL: <https://skilky-skilky.info/ssha-lyshe-0-53-estoniia-azh-2-2-perelik-krajin-za-rozmirom-dopomohy-ukraini-do-vvp/>
66. У 2020-2024 роках Україна отримала 8,8 % всього світового імпорту зброї / Безпека // Скільки-скільки: аналіт. портал. 2025. URL: <https://skilky-skilky.info/u-2020-2024-rokakh-ukraina-otrymala-8-8-vsoho-svitovoho-importu-zbroi/>
67. У 2023 році Україна стала найбільшим імпортером зброї – 14 % світового імпорту / Безпека // Скільки-скільки: аналіт. портал. 2024. URL: <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-ukraina-stala-naybilshym-importerom-zbroi-14-svitovoho-importu/>
68. Список країн за чисельністю збройних сил // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E_%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%81%D0%B8%D0%BB
69. Чисельність Збройних Сил України (ЗСУ) // Слово і діло: аналіт. портал. 2024. 30 травня. URL: <https://skilky-skilky.info/datasets/chyselnist-zbroynykh-syl-ukrainy-zsu/>
70. Кількість засуджених осіб // Слово і діло: аналіт. портал. 2023. 5 липня. URL: <https://skilky-skilky.info/datasets/kilkist-zasudzhenykh-osib-2/>
71. Як змінювалась кількість злочинів проти нацбезпеки під час війни в Україні // Слово і діло: аналіт. портал. 2024. 25 січня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-naczbezpeky-vijny-ukraini>
72. Загальні тенденції тіньової економіки у 2021 році: аналіт. записка. Київ: Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки України, 2022. 12 с.
73. Як змінювався рівень тіньової економіки в Україні за останні 11 років // Слово і діло: аналіт. портал. 2021. 8 липня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/08/infografika/ekonomika/yak-zminyuvalsya-riven-tinovoyi-ekonomiky-ukraini-ostanni-11-rokiv>
74. Government debt and Government spending as percent of GDP // The Global Economy.com. 2023. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
75. Innovation measures and Education spending and outcomes // The Global Economy.com. 2023. URL: <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>
76. Скільки дітей народжувалося за часи незалежності України та скільки людей помирало // Слово і діло: аналіт. портал. 2024. 23 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/23/infografika/suspilstvo/skilky-ditej-narodzhuvalosya-chasy-nezalezhnosti-ukrayiny-ta-skilky-lyudej-pomyrало#:~:text>
77. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2020 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. Ч. 1. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 449 с.
78. Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення у % до загальних видатків // Скільки-скільки: аналіт. портал. 2023. 5 липня. URL: <https://skilky-skilky.info/datasets/derzhavni-vytraty-na-sotsialnyy-zakhyst-ta-sotsialnezabezpechennia-u-do-zahalnykh-vydatkiv/>
79. Лиса А. Завдані Росією збитки довкіллю України сягнули \$71 млрд // Кореспондент. 2024. 19 листопада. URL: <https://>

ua.korrespondent.net/ukraine/4733437-zavdani-rosiieiui-zbytky-dovkillui-ukrainy-siahnuly-71-mlrd

80. Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів // Скільки-скільки : аналіт. портал. 2023. 8 липня. URL: <https://skilky-skilky.info/datasets/chastka-vytrat-na-okhoronu-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyscha-za-rakhunok-koshtiv-derzhbiudzhetu-u-kapitalnykh-investytsiakh-ta-derzhavnykh-vytratakh/>.

81. Видатки державного бюджету України (функціональна класифікація) в 2024 р. (млн грн) // МінінМедіа. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>

REFERENCES

"2023 Competitiveness Ranking". IMD World Competitiveness Center. 2023. <https://cedakenticomedia.blob.core.windows.net/cedamediatest/kentico/media/attachments/imd-world-competitiveness-yearbook-2023-international-rankings.pdf>

"2024 World Press Freedom Index - journalism under political pressure". Reporters without borders. 2024. <https://rsf.org/en/2024-world-press-freedom-index-journalism-under-political-pressure>

"Antykoruptsiia na pauzi. Ukraina v Indeksі spryniattia koruptsii - 2024" [Anti-corruption on Pause. Ukraine in the Corruption Perceptions Index - 2024]. Transparency International Ukraine. <https://cpi.ti-ukraine.org/>

Avila-Zuniga-nordfeld, A. et al. "Proposing a Mathematical Dynamic Model to Develop a National Maritime Security Assessment and Build a National Maritime Security Plan". Journal of Maritime Research. 2023. <https://www.jmr.unican.es/index.php/jmr/article/view/751>

Bila knyha 2021. *Oboronna polityka Ukrainy* [White Paper 2021. Defense Policy of Ukraine]. Kyiv: Ministerstvo oborony Ukrainy, FOP Myshalov D. V., 2022.

Bilyi, Ye. "Hlobalni ekonomichni vtraty vid nasyilstva v 2015 rotsi perevyschly 13 trylioniv dolariv" [Global Economic Losses From Violence Exceeded \$13 Trillion in 2015]. Dzerkalo tyzhnia. July 8, 2016. https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/globalni-ekonomichni-vtraty-vid-nasyilstva-v-2015-roci-perevischili-13-trilyoniv-dolariv-210636_.html

Bohdanovych, V. Yu. et al. "Pidkhd do otsiniuvannia bezpekovooho seredovyscha v suchasnykh umovakh vedennia zbroinoi borotby" [An Approach to Assessing the Security Environment in Modern Conditions of Armed Conflict]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho*, no. 2(72) (2021): 33-39.

DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/33-39>

"Chastka vytrat na okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha za rakhunok koshtiv derzhavnoho ta mistsevykh biudzhety" [Share of Environmental Protection Expenditures From State and Local Budgets]. Skilky-skilky : analit. portal. July 8, 2023. <https://skilky-skilky.info/datasets/chastka-vytrat-na-okhoronu-navkolyshnoho-pryrodnoho-seredovyscha-za-rakhunok-koshtiv-derzhbiudzhetu-u-kapitalnykh-investytsiakh-ta-derzhavnykh-vytratakh/>

"Chyselnist Zbroinykh Syl Ukrainy (ZSU)" [The Size of the Armed Forces of Ukraine (AFU)]. Slovo i dilo : analit. portal. May 30, 2024. <https://skilky-skilky.info/datasets/chyselnist-zbroinykh-syl-ukrainy-zsu/>

"Corruption Perceptions Index. Ukraine". Transparency International. <https://www.transparency.org/en/countries/ukraine>

"Democracy Index 2024. What's wrong with representative democracy?" The Economist Intelligence Unit's. https://image.b.economist.com/lib/fe8d13727c61047f7c/m/1/609fbc8d-4724-440d-b827-2c7b7300353d.pdf?utm_campaign=MA00001514&utm_medium=email-owned&utm_source=eiu-marketing-cloud&RefID=&utm_term=20250227&utm_id=2064801&sfmc_id=00QWT00000A9cFC2AZ&utm_content=cta-button-1&id_mc=277242029

"Derzhavni vytraty na sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia u % do zahalnykh vydatkiv" [State Spending on Social Protection and Social Security as a % of Total Spending]. Skilky-skilky : analit. portal. July 5, 2023. <https://skilky-skilky.info/datasets/derzhavni-vytraty-na-sotsialnyy-zakhyst-ta-sotsialne-zabezpechennia-u-do-zahalnykh-vydatkiv/>

Dutta, S. et al. *Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty*. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2023.

DOI: <https://doi.org/10.34667/tind.48220>

"Economic Freedom, overall index for 2015-2024". The Global Economy.com. 2024. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

"Fragile state index". The Global Economy.com. 2024. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

"Global Food Security Index 2020". <https://web.archive.org/web/20210420071242/https://foodsecurityindex.eiu.com/Index>

"Global Peace Index 2015: Measuring Peace, Its Causes and Its Economic Value". Sydney : Institute for Economics & Peace, 2015. https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf

"Global Peace Index 2022: Measuring Peace in a Complex World". Sydney : Institute for Economics & Peace, 2022. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>

"Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World". Sydney : Institute for Economics & Peace, 2023. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>

"Global Peace Index 2024: Measuring Peace in a Complex World". Sydney: Institute for Economics & Peace, 2024. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf>

"Global Terrorism Index 2024: Measuring the Impact of Terrorism". Institute for Economics & Peace. 2024. February. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>

"Government debt and Government spending as percent of GDP". The Global Economy.com. 2023. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

von Grebmer, K. et al. *2023 Global Hunger Index: The Power of Youth in Shaping Food Systems*. Bonn: Welthungerhilfe (WHH) ; Dublin : Concern Worldwide, 2023.

"Health data overview for Ukraine". World Health Organization. 2021. <https://data.who.int/countries/804>

"Hlobalnyi indeks bezpeky zdorovia" [Global Health Security Index]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F#

Human Development Report 2023/2024. Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world. New York: United Nations Development Programme, 2024.

"Indeks ekonomichnoi svobody" [Index of Economic Freedom]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8

"Indeks spryiniattia koruptsii" [Corruption Perceptions Index]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B%D1%86%D1%96%D1%97

"Indeks verkhovenstva prava" [Rule of Law Index]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0

"Innovation measures and Education spending and outcomes". The Global Economy.com. 2023. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

"Kilkist zasudzhennykh osib" [Number of Convicted Persons]. Slovo i dilo : analit. portal. July 5, 2023. <https://skilky-skilky.info/datasets/kilkist-zasudzhennykh-osib-2/>

"KOF Globalisation Index for 2012-2023". Eidgenossische Technische Hochschule Zurich, KOF Swiss Economic Institute. 2024. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Kachynskiy, A. B. *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [National Security Indicators: Definition and Application of Their Threshold Values]. Kyiv: NISD, 2013.

Kharlamova, H. O. "Otsinka stabilnosti natsionalnoi bezpeky: novi ramky dlia analizu" [Assessing the Stability of National Security: A New Framework for Analysis]. *Ekonomist*, no. 2 (2019): 32-35.

Khaustova, V. Ye., and Trushkina, N. V. "Ryzyky ta zahrozy natsionalnoi bezpeky: sutnist i klasyfikatsiia" [Risks and Threats to National Security: Essence and Classification]. *Biznes Inform*, no. 10 (2024): 6-22.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-6-22>

Khaustova, V. Ye., and Trushkina, N. V. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «natsionalna bezpeka» ta yii skladovykh" [Theoretical Approaches to Defining the Essence of the Concept of "National Security" and Its Components]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2024): 134-153.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-4-134-153>

Kobko, Ye. V. "Do problemy optymizatsii kryteriiv otsiniuvannia efektyvnosti zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy" [To the Problem of Optimizing Criteria for Assessing the Effectiveness of Ensuring the National Security of the State]. *Pravo i bezpeka*, no. 1(84) (2022): 66-72.

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.07>

Korchenko, O. H., Arkhypov, O. Ye., and Dreis, Yu. O. *Otsiniuvannia shkody natsionalnoi bezpeky Ukrainy u razi vytyku derzhavnoi taieimnytsi* [Assessment of Damage to the National Security of Ukraine in the Event of a Leak of State Secrets]. Kyiv: Nauk.-vyd. tsentr NA SB Ukrainy, 2014.

Kozachenko, G. "Assessment of national economic security of Ukraine". *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 1 (60) (2025): 357-370.

DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.60.2025.4653>

Luo, Yu-W., Wu, P., and Lai, Y.-M. "National Security Assessment and Early Warning of Rare Earth Resources in China". *Chinese Rare Earths*, vol. 43, no. 6 (2022): 143-154.

DOI: <https://doi.org/10.16533/J.CNKI.15-1099/TF.202206017>

Lysa, A. "Zavdani Rosiieiu zbytky dokilliu Ukrainy siahnuly \$71 mlrd" [Russia's Environmental Damage to Ukraine Reached \$71 Billion]. Korespondent. November 19, 2024. <https://ua.korespondent.net/ukraine/4733437-zavdani-rosiieiu-zbytky-dovkillui-ukrainy-siahnuly-71-mlrd>

"Military spending". The Global Economy.com. 2023. <https://www.theglobaleconomy.com/compare-countries/>

"Military Strength Ranking for 2005-2024". Global Fire Power. 2024. <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>

Mennen, M. G., and Van, Tuyl M. C. "Dealing with future risks in the Netherlands: The National Security Strategy and the National Risk Assessment". *Journal of Risk Research*, vol. 18, no. 7 (2015): 860-876.

DOI: <https://doi.org/10.1080/13669877.2014.923028>

Oriekhova, K. V., and Hlushchenko, A. V. "Detinizatsiia ekonomiky yak chynnyk pidvyshchennia rinvnia finansovoi bezpeky krainy" [Detinization of the Economy as a Factor in Increasing the Level of Financial Security of the Country]. In *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel*, 145-148. Nurnberg, Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, 2016.

Oriekhova, K. V., and Kucheriavenko, I. V. "Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [Methodological Approach to Assessing Ukraine's National Security]. *Infrastruktura rynku*, no. 8 (2017): 49-55.

Pires, M. L. "Defence Data of EDA: participating Member States in 2010". Brussels: European Defence Agency, 2012. <https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/defence-data/national-defence-data-2010.pdf>

Prymush, R. B. "Instrumentarii otsinky stanu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [Toolkit for Assessing the State of National Security of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 4 (2019).

DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.44>

Reznikova, O. O. *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovooho seredovyscha* [National Resilience in a Changing Security Environment]. Kyiv: NISD, 2022.

Reznikova, O. O. *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovooho seredovyscha* [National Resilience in a Changing Security Environment]. Kyiv: NISD, 2022.

"Skilky ditei narodzhuvalosia za chasy nezalezhnosti Ukrainy ta skilky liudei pomyralo" [How Many Children Were Born During Ukraine's Independence and How Many People Died?]. Slovo i dilo : analit. portal. August 23, 2024. <https://www.slovovidilo.ua/2024/08/23/infografika/suspilstvo/skilky-ditej-narodzhuvalosya-chasy-nezalezhnosti-ukrainy-ta-skilky-lyudej-pomyralo#:~:text=>

"Spysok krain za chyselnistiu zbroinykh syl" [List of Countries by Armed Forces Size]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E_%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%81%D0%B8%D0%BB

"SShA lyshe 0.53%, Estoniia azh 2.2%: perelik krain za rozmirom dopomohy Ukraini do VVP" [USA only 0.53%, Estonia as much as 2.2%: List of Countries by the Amount of Aid to Ukraine to GDP]. Skilky-skilky : analit. portal. 2025. <https://skilky-skilky.info/sshalyshhe-0-53-estoniia-azh-2-2-perelik-krain-za-rozmirom-dopomohy-ukraini-do-vvp/>

"Sustainable Development Report 2022. From Crisis to Sustainable Development, the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond". <https://www.sustainabledevelopment.report/reports/sustainable-development-report-2022/>

- Sachs, J. D., Lafortune, G., and Fuller, G. *The SDGs and the UN Summit of the Future. Sustainable Development Report 2024*. Paris: SDSN ; Dublin : Dublin University Press, 2024.
DOI: <https://doi.org/10.25546/108572>
- Schwab, K. *The Global Competitiveness Report 2019*. Geneva: World Economic Forum, 2020.
- Seeba, M. et al. "Security level evaluation with F4SLE". *ACM International Conference Proceeding Series (18th International Conference on Availability, Reliability and Security, ARES 2023)*, art. 132. 2023.
DOI: <https://doi.org/10.1145/3600160.3605045>
- Shevchenko, M. M., and Pelykh, A. O. "Metodolohichni pidkhody do otsiniuvannya efektyvnosti funktsionuvannya derzhavnoho mekhanizmu reahuvannya na zahrozy natsionalnym interesam" [Methodological Approaches to Assessing the Effectiveness of the Functioning of the State Mechanism for Responding to Threats to National Interests]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 13-14 (2015): 82-86.
- Shevchenko, M. M., Bondar, Z. K., and Zhytnyk, O. M. "Systema kryteriiv ta pokaznykiv otsinky efektyvnosti stratehichnoho planuvannya u sferi natsionalnoi bezpeky" [System of Criteria and Indicators for Assessing the Effectiveness of Strategic Planning in the Field of National Security]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 17 (2017): 110-114.
- Singer, J. D. *The Correlates of War. Testing some Realpolitik Models*. New York: The Free Press, 1980.
- Sun, B. "Established the evaluation index system of food security in state farms of Heilongjiang province". *Advanced Materials Research*, vol. 356-360 (2012): 1759-1762.
DOI: <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMR.356-360.1759>
- Sytnyk, H. P. *Derzhavne upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky (kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi zasady)* [State Management in the Field of National Security (Conceptual and Organizational and Legal Foundations)]. Kyiv: NADU, 2012.
- Sytnyk, H. P. et al. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka* [National Security of Ukraine: Theory and Practice]. Kyiv: Kondor, 2007.
- "The 2025 ALTI Global Social Progress Index". Social Progress Imperative. 2025. <https://www.socialprogress.org/alti-global-social-progress-index>
- The 2023 Legatum Prosperity Index*. London: Legatum Institute, 2023.
- "U 2020-2024 rokakh Ukraina otrymala 8,8% vsoho svitovoho importu zbroi" [In 2020-2024, Ukraine Received 8.8% of All Global Arms Imports]. *Skilky-skilky* : analit. portal. 2025. <https://skilky-skilky.info/u-2020-2024-rokakh-ukraina-otrymala-8-8-vsoho-svitovoho-importu-zbroi/>
- "U 2023 rotsi Ukraina stala naibilshym importerom zbroi - 14% svitovoho importu" [In 2023, Ukraine Became the Largest Importer of Weapons - 14% of Global Imports]. *Skilky-skilky* : analit. portal. 2024. <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-ukraina-stala-naybilshym-importerom-zbroi-14-svitovoho-importu/>
- "Ukraina u 2023 rotsi zainiala 8 mistse za viiskovymy vytratamy" [Ukraine Ranked 8th in Military Spending in 2023]. *Skilky-skilky* : analit. portal. 2024. <https://skilky-skilky.info/ukraina-u-2023-rotsi-zainiala-8-mistse-za-viiskovymy-vytratamy>
- "Viiskovyi biudzheth Ukrainy" [Ukraine's Military Budget]. *Vikipediia - vilna entsyklopediia*. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8#
- "Vydatky derzhavnogo biudzhetu Ukrainy (funktsionalna klasyfikatsiia) v 2024 r. (mln hrn)" [State Budget Expenditures of Ukraine (Functional Classification) in 2024 (UAH Million)]. *Minfin-Media*. 2024. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
- Vasquez, I. et al. *The Human Freedom Index 2024: A Global Measurement of Personal, Civil, and Economic Freedom*. Washington: Cato Institute ; Vancouver : Fraser Institute, 2024.
- Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2020 rotsi (za danyymi vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy) : stat. zb.* [Expenditures and Resources of Households in Ukraine in 2020 (According to the Sample Survey of Living Conditions of Households in Ukraine) : stat. zb.], part 1. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021.
- "World military expenditure reaches new record high as European spending surges". Stockholm International Peace Research Institute. April 24, 2023. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>
- "Worldwide Governance Indicators". World Bank Group. 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
- "World Prison Brief data. Ukraine". World Prison Brief. 2024. <https://www.prisonstudies.org/country/ukraine>
- "Yak zminiuvalas kilkist zlochyniv proty natsbezpeky pid chas viiny v Ukraini" [How did the Number of Crimes Against National Security Change During the War in Ukraine?]. *Slovo i dilo* : analit. portal. January 25, 2024. <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-nac-zbezpeky-vijny-ukrayini>
- "Yak zminiuvavsia riven tinyovoi ekonomiky v Ukraini za ostanni 11 rokiv" [How Has the Level of the Shadow Economy in Ukraine Changed Over the Past 11 Years?]. *Slovo i dilo* : analit. portal. July 8, 2021. <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/08/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsia-riven-tinovoyi-ekonomiky-ukrayini-ostanni-11-rokiv>
- Yarova, I. Ye. "Metodolohiia otsinky natsionalnoi bezpeky u konteksti pryntsyviv staloho prostorovoho rozvytku" [Methodology for Assessing National Security in the Context of the Principles of Sustainable Spatial Development]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, no. 2 (2020): 30-41.
DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.3.2020.212599>
- "Zvedenyi indeks natsionalnoho potentsialu" [Composite Index of National Potential]. *Vikipediia - vilna entsyklopediia*. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83
- Zahalni tendentsii tinovoi ekonomiky u 2021 rotsi : analit. zapyska* [General Trends in the Shadow Economy in 2021: analytical note]. Kyiv: Departament stratehichnoho planuvannya ta makroekonomichnoho prohnouzuвання Ministerstva ekonomiky Ukrainy, 2022.
- Zhylynska, O. et al. *Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku* [Ukraine 2030: Doctrine of Balanced Development]. Lviv: Kalvariia, 2017.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 07.03.2025 р.